

Interreg

EUROPEAN UNION

Greece-Bulgaria

SocialCrafts

European Regional Development Fund

Проучвания, насочени към традиционното занаятчийство, заетостта на хората в неравностойно положение и уязвимите групи, социалната икономика и др. Принос към разработването на Съвместно ръководство за социални предприятия за нова интеграция на труда

Дейност 4.5.1., в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“, с акроним „SocialCrafts“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г.

Отговорен партньор: Сдружение „Бизнес център - Марица“

www.socialcraft.eu

"ПРОЕКТЪТ Е СЪФИНАНСИРАН ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ ФОНД ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ И ОТ НАЦИОНАЛНИТЕ ФОНДОВЕ НА СТРАНИТЕ, УЧАСТВАЩИ В ПРОГРАМАТА ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО INTERREG V-A "ГЪРЦИЯ-БЪЛГАРИЯ 2014-2020."

"СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДОКУМЕНТА Е ИЗЦЯЛО ОТГОВОРНОСТ НА СДРУЖЕНИЕ „БИЗНЕС ЦЕНТЪР - МАРИЦА“ И ПО НИКАКЪВ НАЧИН НЕ МОЖЕ ДА БЪДЕ ВЪЗПРИЕТО, ЧЕ ОТРАЗЯВА ВЪЗГЛЕДИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ, УЧАСТВАЩИТЕ СТРАНИ, УПРАВЛЯВАЩИЯ ОРГАН И СЪВМЕСТНИЯ СЕКРЕТАРИАТ."

АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО И СОЦИАЛНОТО СЪСТОЯНИЕ И НА ПОТЕНЦИАЛА ЗА РАЗВИТИЕ НА ЗАНЯЯТИТЕ В ОБЛАСТ ХАСКОВО

Област Хасково е разположена в югоизточната част на Южен централен район. Тя включва 261 населени места, организирани в 11 общини: Хасково, Димитровград, Харманли, Симеоновград, Свиленград, Маджарово, Ивайловград, Любимец, Минерални бани, Стамболово и Тополовград с обща площ 5543 км². На контролираната територия от област Хасково живеят 231 276 души към 31.12.2017 г., което представлява 3,3 % от населението на страната. Десетте града на областта обитават 167 516 души, или 72,4 % от населението на областта.

Географското местоположение на областта е изключително благоприятно и ключово. На територията на Хасковска област се кръстосват два от изключително важните за България и Европа трансконтинентални пътища. Геостратегическото положение е оказвало и оказва благоприятно въздействие върху цялостното развитие на областта и на населените места. То оказва благоприятно влияние върху развитието на транспортната и съобщителна инфраструктура.

До преди 200 години река Марица, най-дългата в България, била пълноводна и плавателна и много от стоките за панаирите и тържищата в региона са се превозвали по нея със салове и малки кораби - към егейското пристанище Енос, носени от течението, а срещу течението, теглени от животински впрягове, по успоредните на реката коларски пътища.

Релефът на областта е твърде разнообразен. Северната и централната част е заета от Горнотракийската низина, характерни са обширните приречни ниски земи и високи подпочвени води, които благоприятстват интензивното използване на селскостопанските площи. Равнинният характер на релефа и плодородните почви влияят положително за развитието на всички отрасли и подотрасли на селското стопанство, изграждането на напоителни системи и транспортни артерии. На юг обширна територия от областта е заета от ниските разклонения на Източните Родопи и склоновете на Сакар планина. Източните Родопи са една уникална територия, отличаваща се с богат растителен и животински свят. Силното средиземноморско влияние, геоложкото минало на планината и особеностите на местния бит и култура са спомогнали за формирането и съхраняването на разнообразни хабитати, а това е довело до изключително високо биологично разнообразие.

Полезните изкопаеми са представени от горивно-енергийни ресурси, руди на цветни метали и нерудни изкопаеми. В Хасковска област се намира част от Маришкия басейн, в който геоложките запаси от лигнитни въглища представляват 18,3 % от тези на страната. Към

момента добивът на лигнитни въглища в Хасковска област е приключил – закрити са старите рудници и такъв добив се извършва само от мини извън областта. В последните години добивът на оловно-цинкови руди е прекратен, но в същото време се разработи находище на златосъдържащи руди.

С по-голямо значение в икономически аспект са източниците на нерудни изкопаеми. Районът разполага с доказани големи запаси на нерудни полезни изкопаеми: варовик, мраморизирани варовици, андезити, доломити, риолити и скалнооблицовъчни материали (гнайсошисти) и глини. Най-голямо значение и запаси имат варовиците, чийто добив в последните години се увеличи, както за нуждите на циментовата промишленост, така и като суровина за сярочистните съоръжения в ТЕЦ „Марица изток“. Разраства се и добивът на полезни изкопаеми за общо и пътно строителство (мраморизирани варовици, андезити, доломити, риолити) и най-вече на гнайсошисти в района на Ивайловград.

Водните ресурси се формират главно за сметка на оттока на река Марица и нейните притоци - Харманлийска, Върбица и Бяла река. Този воден оток представлява 5,8 % от речния отток на страната без река Дунав. Друг източник за формиране на водно-ресурсния потенциал са подземните грунтови води, които представляват 7,3 % от общия им количествен обем за страната.

До преди 200 години река Марица, най-дългата в България, била пълноводна и плавателна и много от стоките за панаирите и тържищата в региона са се превозвали по нея със салове и малки кораби - към егейското пристанище Енос, носени от течението, а срещу течението, теглени от животински впрягове, по успоредните на реката коларски пътища.

На територията на областта съществуват няколко минерални извора при с. Минерални бани, град Меричлери, общ. Димитровград, с. Троян, общ. Симеоновград, с. Долно Ботево, общ. Стамболово и др. За жалост се използва потенциала на лечебни минерални води и развитие на балнеоложки туризъм единствено в Хасковски минерални бани (национален курорт от 1952 г.) и изключително слабо в гр. Меричлери. Моментното състояние на балнеоложкия туризъм е критично, което се дължи на остаряла материална база и липса на активна политика за намиране на инвеститори.

Освен изгодното транспортно-географско положение, Хасковска област има много благоприятно природно-географско и икономическо-географско положение, което е повлияло върху икономическото развитие на територията още през Античността. По главните пътни артерии на Римската империя са изградени пощенски станции с конюшни с цел подобряване на съобщенията между Европа и Азия, които често си съчетавали с военни гарнизони и тържища. Същата система за комуникации и военна организация била поддържана и в

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

Османската империя. Уморените коне от една пътна станция се сменяли с отпочинали от следващата и така без проблеми и забавяне султански служители и военни изминавали огромни разстояния в пределите на империите.

Геополитическото положение е оказало влияние и върху целия социалноикономически живот в областта. Преплитането на европейската и блискоизточната икономика е дало силно отражение върху пазарните механизми и процеси в областта днес и е било в основата на възникването на 10 км от Хасково на най-големия панаир в пределите на Османската империя преди 600 години - Узунджовския. Днес в Димитровград се намира най-големия пазар на Балканите. Доколко обаче този потенциал дава отражение върху развитието на един съвременен икономически бранш – туризма, който единствен не се повлия от световната криза и запази, макар и забавен, растеж? Уникалната симбиоза между европейския и блискоизточния тип икономика съдържа в себе си огромен икономически потенциал. Геополитическото положение оказва благоприятно влияние върху развитието на транспортната и съобщителна инфраструктура и в бъдеще ще влияе върху темповете на изграждане на транс-континенталните коридори.

От промишлените отрасли с традиции са машиностроенето за хранителновкусовата промишленост, производството на климатични и хладилни техники, на металорежещи машини и други. На територията на община Димитровград е застъпена традиционна химическата промишленост. Развити в областта са още са още мебелната, обувната, кожарската и хранително-вкусовата промишленост. Бързо се развива производството на вино.

Малките и средни предприятия в област Хасково играят важна роля за ускоряването на икономическите процеси и за оптимизиране на производствената структура на областната икономика. Повечето от тях действат в сферата на услугите и търговията, след тях се нареждат шивашките, трикотажните фирми, тези за производство на хляб и хлебни изделия, цехове за месо и млекопреработка и други.

Селското стопанство е един от водещите отрасли за област Хасково и създава заетост на голяма част от населението. В района съществуват изключително благоприятни почвено-климатични условия за развитието на растениевъдството. Отглеждат се най-разнообразни селскостопански култури сред които: пшеница, ечемик, царевица. От техническите култури най-широко отглеждани са слънчогледа, памука и тютюна. В Хасковска област има изключително благоприятни условия за отглеждането на масиви от трайни насаждения - ягоди, малини, вишни, череши, кайсии, праскови и други.

Традиционно в областта се отглеждат лозови масиви. Региона е известен с добрите сортове “Мерло”, “Каберне Совиньон”, “Памид” и “Болгар”. Няколкото винарски центъра на

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A “Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

територията на областта привличат привържениците на т. нар. “винен туризъм”. Подотрасъл животновъдство е развит изключително концентрирано в частния сектор. Отглеждат се предимно крави, овце, кози и свине. В последните години се наблюдава значително увеличение на стопанствата за отглеждане на патици и др.

Източни Родопи са уникална територия, отличаваща се с богат растителен свят. Силното средиземноморско влияние, геоложкото минало на планината и особеностите на местния бит и култура са спомогнали за формирането и съхраняването на разнообразни хабитати, а това е довело до изключително високо биологично разнообразие.

В района има 46 защитени територии на площ от 6 449,5 ха, от които 1 резерват, 16 защитени местности и 29 природни забележителности. Такива са местностите Борака, Долната Ова – по поречието на р. „Марица“, Олудере, Лозенски кът, Патронка, Момина скала, природната забележителност Кованкая и др. В района няма все още природни паркове. Тече процедура по обявяване на природен парк “Източни Родопи”, който ще обхваща общини от областите Хасково и Кърджали.

Наред с Родопите в област Хасково попада и част от Сакар планина, където се срещат около 600 растения, 44 от които са включени в Червената книга на България¹.

Въпреки уникалните природни дадености, най-силният имидж, който може да създаде Област Хасково е културното наследство. Освен добра база за настаняване (силен фактор при избора на дестинация), областта има богата и многопластова история, чиста природа, условия за балнеолечение и благоприятни климатични условия за целогодишна почивка. Регионът е един от най-богатите на исторически и архитектурни обекти по данни на НИКН - регистрирани са над 1000 паметника на културата, недвижимите културни ценности наброяват 597, от които 66 са с национално значение.

Областта е изключително богата на недвижими културни ценности от праисторията и особено от раннотракийската епоха (11 - 6 в. пр. Хр.). По долината на р. Марица са открити следи от епохите неолит, халколит, бронзова епоха, а в Сакар – от желязната епоха. Значителна част от паметниците, особено археоложките, не са подробно проучени.

В региона на Сакар и Източните Родопи са открити много мегалитни съоръжения, гробници, култови светилища и долмени. Над 100 тракийски могили са разкопани в района край с. Мезек (от 4-ти век пр. н. е.), Александрово, край Симеоновград, в землището на с. Маджарово, Татарево, Вълче поле, Войводово, Горски Извор. Средновековната култура е отразена в скалните църкви, кули и храмове, открити в региона. В 18-19-ти век в околностите на с.

¹ Електронно издание на Червената книга на България: <http://e-ecodb.bas.bg/rdb/bg>

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

Узунджово се е провеждал най-големият на Балканите панаир. Това е било основна врата за пренос на индустриални стоки от Западна и Централна Европа до Мала Азия, както и място за търговия на едро със селскостопански продукти, розово масло, кожа и продукти, изработени от местни майстори. След Освобождението на България, по силата на разпоредбите на Берлинския договор от 1878г., земите на днешна Хасковска област са в състава на автономната провинция Източна Румелия. Част от тях се присъединяват към България през 1885г. с акта на Съединението, а останалата част през Първата балканка война 1912-1913г.

Освен мнeожество паметници от минали епохи, областта предлага и една съвременна интерпретация на традициите и религията. Става дума за интересен културен обект, включен в Книга на световните рекорди на Гинес: най-високата в света статуя на Дева Мария с малкия Исус, издигната на хълма “Ямача” в Хасково. Тя е висока 14 метра и е поставена върху 17-метров постамент, заради което притежава сертификата от прочутия справочник на рекордите. Монументът е открит през 2003 г. През 2005 г. е вписан в книгата Световните рекорди на Гинес в раздел “Религия”.

На територията на областта има добре развити и работещи културни институции - музеи, читалища, галерии, театри, които предлагат богати и разнообразни културни инициативи. Читалищата работят в тясно взаимодействие с учебните заведения, културни институции, обществени и други организации и осъществяват богата и разнообразна образователно-културна дейност, въпреки че към момента българското законодателство не дава дефиниция за нематериално културно наследство и не предоставя специална пряка закрила за същото. Практика в неговото опазване е прилагането на принципите на обичайното, неписано право, че нематериалното наследство е обществено достъпно и всеки член на обществото, всеки българин има правото да го практикува и използва, не само за лични нужди, но и с комерсиална цел. За да се квалифицират като атракции, обектите трябва да са спечелили достатъчно популярност, така че да привличат туристи и да могат да предложат пълноценно оползотворяване на своя капацитет. Живото културно наследство на областта може да бъде видяно най-лесно и достъпно в особеностите на бита, местни занаяти и техники за производство в полза най-вече на селския туризъм. В района на Маджарово, Ивайловград и Стамболово съществуват няколко ферми, предлагащи разработени туристически продукти, които включват запознаване с традиционни за тези земи поминъци.

СПИСЪК НА ТРАДИЦИОННИ ЗА РЕГИОНА ПОМИНЪЦИ И ЗАНАЯТИ

Яхнаджийство	занаят свързан добиването на олио и тахан от сусама, който задължително се
---------------------	--

	предлага и с билков мед от най-високо качество
Шлихарство	един от най-редките стари занаяти в България, практикуван все още по поречието на Арда. Това е добив на самородно злато по стари технологии чрез промиване на златоносен речен пясък със специална дървена гаванка.
Търсене на минерали и полускъпоценни камъни	уникално, типично за Източните Родопи занимание, свързано с подземните богатства на Маджарово. Атракцията е наречена Приключенски геотур
Обработка на овча вълна, тъкачество и плетачество	демонстрация на обработка на каракачанска вълна се организира в Ателие за каракачанска вълна през 2013, което се организира в къщата за гости „Дивата ферма“ в с. Горно поле, Община Маджарово. Съхранените традиции на тепавиците, валявиците и даракчийниците предизвикват нов туристически интерес. Такива има в района на Стамболово и Маджарово и др.
Старинните технологии за производство на екопродукти	биене на масло в бурило, квасене на кисело мляко; производство на домашното сирене, кашкавал, мляко, масло, суджук, пастърма
Събиране на диворастващи плодове, гъби и билки	най-широко разпространени тези дейности са по долината на р. Арда, Сакар и рида Мечковац
Селска работа на полето	косене, събиране на сено, седене, плевене и копаене в градината

<p>Бубарството</p>	<p>в Родопите бубарството е проникнало от Одрин като най-напред се е разпространило в Ивайловград, а след това и в Свиленград. Основните търговски връзки са с Одрин и Суфли, което открива възможности за транс-гранично сътрудничество. Изключително интересни и привлекателни атракции на основата на местния традиционен бит и техники за производство се предлагат в с.Рабово и с.Плевун</p>
<p>Пътят на хляба от лимец</p>	<p>Фестивала на хляба в Източните Родопи, който се провежда от 2010г. в с. Рабово, община Стамболово. Гостите на фестивала проследяват пътя на хляба от лимец, смятан за най-старата житна култура в България – от жътвата през вършеенето, меленето, месенето до изпичането му.</p>

АНАЛИЗ НА РАЗВИТИЕТО НА РЕГИОНАЛНАТА ИНДУСТРИЯ И ЗАНАЯТИТЕ В ОБЛАСТ ХАСКОВО

В област Хасково, икономиката има разнообразна структура и икономически показатели. Най-добре развити са отраслите винопроизводство, химическа промишленост, консервна промишленост и производство на машини за хранително-вкусовата промишленост.

По окончателни данни на Националния статистически институт за 2016 г. нефинансовите предприятия, осъществяващи дейност в област Хасково са 11 679. С най-висок относителен дял на предприятията в областта е сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети” - 43.0% от общия брой на отчетените предприятия, следван от „Преработваща промишленост” - 11.7% и „Хотелиерство и ресторантьорство” - 7.1%

Микропредприятията (до 9 заети) са с най-висок относителен дял, - 93.4% от всички предприятия в областта. Малките предприятия (от 10 до 49 заети) са 5.5%, средните предприятия (от 50 до 249 заети) - 1.0% и големите предприятия (с 250 и повече заети) - 0.1%.

Водещи в икономиката на областта са предприятията от сектор „Преработваща промишленост“, в които е създадена 35.9% от произведената продукция. Относителният дял на сектор „Култура, спорт и развлечения“ е 13.5% и на сектор „Транспорт, складиране и пощи“ - 12%. Заетите лица в нефинансовите предприятия в областта са 49 156 или с 1,3% повече спрямо 2015 година. В микропредприятията работят 43.5% повече от заетите в областта спрямо 2015г., в малките предприятия - 26.1 %, заетите в средните предприятия са 23.5% и в големите предприятия - 6.9%.

Икономиката на област Хасково има следните характеристики:

- Икономиката на област Хасково има разнообразна структура и икономически показатели. В икономически план област Хасково е сред първите три области от Южен централен район. Тази тенденция не е променена в годините след 2007 г. Най-висок в областната БДС е дялът на сектор услуги – 62.9% и индустрията - 26.0%, а на аграрния сектор е с дял от 11.0 %.
- Малките и средните предприятия са гръбнакът на областната икономика. Микропредприятията са 92.5% от стопанските единици. Те развиват своята дейност предимно в общините Димитровград, Хасково, Свиленград и Харманли и създават основната трудова заетост. Намалването на общия брой стопански единици след 2009 г. се дължи основно на закриването предимно на малки фирми, породено от кризата.
- Промисленост - от промишлените отрасли с традиции са машиностроенето за хранително-вкусовата промишленост; производството на климатична и хладилна техники, металорежещи машини и др. На територията на община Димитровград е застъпена традиционно химическата промишленост. Развити в областта са още мебелната; обувната; кожарската и хранително-вкусовата промишленост. Бързо се развива производството на вино. Повечето МСП действат в сферата на услугите и търговията, след тях се нареждат шивашките; трикотажните фирми, тези за производство на хляб и хлебни изделия, цехове за месо и млекопреработка и др.
- Селско стопанство - е един от водещите отрасли и създава заетост за голяма част от населението. Отглеждат се разнообразни селскостопански култури, сред които пшеница; ечемик; царевица. От техническите култури най-широко отглеждани са слънчоглед; памук и тютюн. В Хасковска област има изключително благоприятни условия за отглеждането на масиви от трайни насаждения – ягоди; малини; вишни; череши; кайсии; праскови и др. Традиционно в областта се отглеждат лозови масиви. Винарските центрове на територията на областта привличат привърженици на т. нар. “винен туризъм”. Подотрасъл животновъдство е развит изключително концентрирано в частния сектор.

- Туризм - редица анализи очертават големия туристически потенциал на област Хасково. Един от приоритетите в действащата до 2013 г. областна стратегия е „Превръщане на туризма в печеливш и перспективен отрасъл“. В регионален план, област Хасково обаче остава предпоследна (четвърта) след центъра на зимните спортове – Смолян, регионалната столица Пловдив и Пазарджик. Делът на туризма в областната икономика е скромнен – под 0.2%. Най-значим е делът му в икономиката на община Минерални бани. Хасково, Свиленград и Димитровград оползотворяват в определена степен ресурсите си за транзитен и „пазарен“ туризъм. Проблемите в сферата на туризма са: недобре развит туристически продукт като цяло; неразвитата мрежа от фирми за услуги и доставки в туризма; недостатъчно квалифициран персонал в сферата на туристическите услуги; лоша транспортна достъпност; лошо състояние и ограничен достъп до обекти на природното и културно наследство.

Анализите сочат, че за 18 годишните лица, регистрирани на борсата, от област Хасково ще им отнеме повече време да си намерят работа в сравнение със средните за страната стойности. Най-бързо могат да си намерят работа мъжете от областта с начално образование (отклонение от 6.69% от средните стойности за страната), а най-трудно ще е на жените от тази възраст с образование над средното (10.63%)².

За следващата възрастова група на 29 г. регистрирани на борсата лица най-близо до средните стойности е отклонението при мъжете с начално образование (7.37%), а най-далече от средните стойности и съответно очаквания за по-бавно от средното намиране на работа са жените с висше образование (12.45%).

От лицата на 35 г. без работа в област Хасково с най-ниско отклонение в дни от средните за страната стойности (относително най-вероятно е да си намерят работа) са мъжете с начално образование (7.5%), а най-голямо очаквано отклонение има при жените с висше образование.

За лицата на възраст от 54 г. също най-малко отклонение се наблюдава при мъжете с начално образование (6.67%). а най-малко вероятно е да си намерят работа жените с висше образование (10.57%).

За лицата на 65 г. възраст най-вероятно е да намерят заетост мъжете с начално образование (5.68%) там отклонението е най-близо до средните стойности за страната за тази възрастова група. В най-неблагоприятно положение са отново жените с висше образование (8.28%).

В област Хасково най-голям е делът на работниците в селското стопанство – 9.37% от заетите с тази дейност работят в областта; следват заетите в услуги за населението; търговията и

² Report number: TRIGGER B3-3.2-05/04.08.2014 - 2, Affiliation: Министерство на икономиката и енергетиката
„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

охраната – 3.54%; операторите на машини и съоръжения – 3.38%; неквалифицирания персонал с дял от 3.09%. Административни работници – 2.81%; аналитичните специалисти с 2.53%; квалифицираните производствени работници – 2.51% и мениджърите – 2.05% са с дял от под 3% от общия брой заети от съответния клас в страната.

Умения и специалисти, които са търсени на пазара на труда в област Хасково са: езикови специалисти; медици; технически специалисти; шивачи и владеещите чужди езици. Според данни от проучвания по отделни професии фирмите и организациите от област Хасково ще имат нужда през следващите пет години от специалисти по: технологии; счетоводство; библиотечна дейност; информационни технологии; шев и кройка.

В област Хасково преобладават мъжете мениджъри; сред тях преобладават висшестите – 17.1% са бакалаври, а 56.2% са магистри. Средно специално образование имат 18.1%, а други 7.6% имат средно образование. Останалите мениджъри са с основно образование. 59% владеят английски език и могат да работят изцяло на него; други 52.4% могат да работят на руски; а 16.2% на немски език. В област Хасково най-много са мениджърите с опит над 15 г. – 41.6%; 39% имат опит между 6 и 15 г., тези с най-малък опит в предприемачеството са 18.2%. В тази област 66.2% определят като по-скоро успешен бизнеса си, а други 24.7% като успешен. Тук само 9.1% имат специализирано образование по бизнес администрация. В областта средната оценка за умението за работа с ИКТ е 4.62. В областта функционират най-много промишлени предприятия; следват фирмите специализирани в дейностите: търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети; другите дейности; строителство и транспорт и складиране; селско стопанство и хотелиерство и ресторантьорство. 80% биха предоставили обучение на служителите си чрез специализирано курсове, финансирани по програми и проекти на ЕС.

В област Хасково собствено научно звено имат само 13% от фирмите. Същият процент от фирмите имат служител, насочен към разработване на нови продукти или услуги. В област Хасково едва 16.9% от компаниите използват научни разработки. Само 16.9% от фирмите от областта са осигурили специализирани обучения на своите служители. В област Хасково 41.6% от фирмите имат професионална библиотека; а само 11.7% са имали съвместни инициативи с академични институции през последната година. В областта 16.9% от фирмите имат достатъчно средства да инвестират в иновации.

В област Хасково 15.6% от фирмите са участвали в изложение или панаир; докато само 18.2% от фирмите са вносителки. В областта само 11.7% от фирмите са осъществили износ през последната година.

В област Хасково над половината от предприятията и организациите (55.2%) имат собствени интернет страници. 40% предоставят възможност за онлайн поръчки и продажби на стоките и услугите си. 26.7% осигуряват възможност за онлайн плащания, а 68.6% имат електронен подпис на управляващия персонал.

В област Хасково сред професионалните квалификации, които притежава населението на възраст до 35 г. преобладават: педагогика; икономика; счетоводство; инженери; право; технически специалности; маркетинг. Лицата на възраст над 35 години имат специалност по: педагогика; инженерство; икономика; шевно производство; механизация; математика; строителство; биология; строителство; стругарство.

По отношение на готовност за стартиране на собствен бизнес хората в областта се разпределят както следва: 58% не могат да осигурят достатъчно финанси за да започнат бизнес; 7.6% посочват като причина да не започнат бизнес или да работят за себе си семейното си положение – наличието на брак и деца; за по 6.7% учението в момента и липсата на връзки са решаващи; а според 5.9% от анкетиранияте липсата на перспектива и текущото икономическо развитие са пречка за започване на бизнес.

В област Хасково 18-35 г. не започват бизнес поради: за 56% липса на средства; 8% учение; за 7% поради децата; 5% нямат връзки. Сред 36-65 г. 68.4% не са започнали бизнес заради липса на средства; 21.1% поради липсата на перспектива, а 5.3% нямат връзки.³

52.9% считат, че имат нужда от повишаване на квалификацията си като: искат да се усъвършенстват чрез курсове по преквалификация 61.9%; 9.5% искат да повишат чуждоезиковите си умения; 6.3% имат желание да завършат магистратура, а 5.6% да завършат висше образование и 4% считат, че имат нужда от участие в семинари и обмяна на опит. В областта 33.6% са съгласни да придобият опит в рамките на стажантска програма, независимо от това дали ще получат възнаграждение или не.

Голяма част от предприемачите в област Хасково имат значим опит в областта на предприемачеството – над 15 г. Като 59% от тях могат да изпълняват задълженията си на английски; други 52.4% владеят руски и 16.2% от анкетиранияте владеят немски език. В областта на добрите практики е налице ниско и не особено ефективно използване на последните достижения в областта на ИКТ технологиите; човешките ресурси; 25.7% от предприятията прилагат добри практики в умерена степен; 39% — в по-скоро ниска, а 25.7% — в ниска степен. Обученията на персонала трябва да се насочат към основно курсове по преквалификация. В областта 64.8% от 18-35 годишните искат да се преквалифицират; 10.5%

³ Report number: TRIGGER B3-3.2-05/04.08.2014 - 2, Affiliation: Министерство на икономиката и енергетиката
„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

искат да посещават курсове по чужд език; 5.7% искат да завършат магистратура. По отношение на производителността на труда – тя е по-ниска от средната за страната, което означава, че икономиката на тази област е по-слабо развита. Липсата на финансови ресурси се очертава като една от основните спирачки за развитието на бизнеса⁴.

Народните занаяти носят в себе си красота, въображение и творчество, както и спецификата на различните области в България. Те са част от българското културно наследство и национална идентичност и следва да бъдат съхранявани тъй като са примери за народно майсторство и изкуство.

Множество са традиционните занаяти за България и региона на Хасково като:

- **ковачеството**, което обхваща: налбанство, ножарство, брадварство, пушкарство, чаркчийство, сахатчийство и кантарджийство;
- **тъкачеството** - изработката на платно, аби, пътеки, черги, китеници и сродни, като този занаят е свързан и с мутафчийството (извличане на вълна), обработката на вълна, плъстенето на вълна (изработка на изделия от нетъкан текстил-плъсти), багренето на преждите, вълната и тъканите и то с багрила, извлечени от заобикалящата ги природа, гайтанджийството (гайтанът е плетен вълнен шнур, с който се украсяват традиционните народни носии, изработени от аба) и тепавичарството (природно пране на тепавица под буйната струя на реката за въздействие върху вълнени платове (гайтани, шаяци, пояси), за да са по-здрави и по-плътни, а в някои случаи да се придаде мъхеста повърхнина);
- Изработване на музикални инструменти като гайдата;
- Грънчарството и изработването на художествена керамика;
- Златарството и изработването на накити

И множество още други народни художествени и традиционни занаяти. Съществували са множество мъртви професии, които днешните поколения трудно биха възприели като:

- Глашатай - пренасял важни нови през целия град или село;
- Ваксаджия - с четка и паста за обувки излъсква обувките на преминаващите;
- Терзия или шивач - майстор на иглата, който владеел тайните на точните кройки.

⁴ Entrepreneurship in the EU and beyond, COUNTRY REPORT BULGARIA, Flash Eurobarometer 354 – TNS Political & Social, requested by the European Commission

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

- Словослагател - редели думите им с оловни букви, за да може да се отпечата вестникарската или книжната страница.
- Дръндар - обикаля домовете и със специален уред разпухва сплъстен памук и вълна на дюшеци, юргани, възглавници;
- Файтонджия - управлява конски впряг във файтон.

А това са някои от по-типичните за района на Хасково:

ВИНАРСТВО И ЛОЗАРСТВО

Винарството е познато по българските земи преди формирането на държавата, още по времето на древните траки, за които се смята, че са поставили основите на винарството и лозарството. Траките са считани за едни от най-добрите винари в Античността, а ароматното и силно вино, произвеждано от тях, е прочуто в цял свят, като дори самият Омир не пропуска да

увековечи неговите качества. Освен това богът на плодородието, виното и веселието - Дионис, и неговите Дионисиеви празници, по време на които буйните вакханки танцуват с малки сърпове в ръка в чест на виното, заемат централно място в тракийската култура. При покръстването на българите култът към бог Дионис отмира и отстъпва място на този към Свети Трифон през м. Февруари, когато започва цикъла на обработка на лозите. Лозарите се отправят с мезета и бъклицы вино към лозя и градини, за да се помолят за плодородие след дългата зима. Тъй като църковният календар е ръководел всичко, българите се молели с думите „Дай Боже, свети Трифон да помага, да се роди много...“.

Виното заема особено важна роля в българската история и бит и присъствието му е незаменимо на почти всяка народна празнична трапеза. Хасковска област попада в лозаро-винарски район „Тракийска низина“, която е част от историко - географската област Тракия - люлката на винопроизводството на Балканите. Тук почвите и климатичните условия са подходящи за отглеждане предимно на червени сортове грозде, но добре виреят и някои бели. Тук се отглежда и уникалният български сорт Мавруд. Списание „Уайн Ентузиаст“, едно от най-авторитетните в света на виното, поставя Тракийската низина в България на второ място измежду 10-те най-добри дестинации за винени пътешествия през 2017 година.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

БЪЧВАРСТВО

За производството на добро вино, освен хубаво грозде е необходимо и добро буре. Бъчвата навлиза през 19 век и от тогава майсторите усъвършенстват своите умения. Практикува се предимно от мъже. Необходими са бързи и точни движения на ръцете и пръстите. Дъб, акация и черница са основните материали които се използват. Дърветата се разбичват на дъски, след което се оставят да съхнат. Дъските се нарязват на определената според нуждата дължина, като на тясната страна на дъската се правят определени ъгли, които позволяват при сглобяването си да оформят окръжност. Така сглобеният и закрепен със метални обръчи съд преминава процес на обработка с пара и огън. Поставят се предварително

подготвените капаци и се дозатяга със поставянето на още обръчи. Във процеса на узряване и отлежаване, виното поема специфични аромати от дървото на бъчвата, които му придават вкус и аромат.

ДЪРВОРЕЗБАТА

Дърворезбата е художествена обработка на дървесината чрез изрязване (резбоване) на различни Декоративни МОТИВИ И изображения. Първоначално за приложни, а по-късно и за декоративни цели, тя е известна на хората още от времето на неолита, когато за сечива са ползвали остър кремък. На територията на България

дърворезбата е била позната на древните славяни, като впоследствие търпи влияния от византийското, римското, мюсюлманското и руското резбарско изкуство. Дърворезбата намира място както в църковната

архитектура и вътрешно оформление - иконостаси, амвони, резбовани врати на църкви, така и в дома и бита - резбовани тавани, мебели, сандъци, дървена посуда, бастуни, хурки, кобилицы. Типични за дърворезбата декоративни мотиви са фигуралните композиции,

плетеници и арабески, растителни мотиви и животински изображения.

СТЕНОПИС И ИКОНОПИС

Думата икона от гръцки означава образ или портрет. Иконописата се развива в България към средата на 1X в. По време на Възраждането се изобразяват мъже и жени в традиционни дрехи, стада с пастири, като постепенно започват да се рисуват български светци, владетели, философи, учители и други. При изработването на иконите се използва дървена подложка, върху която се

залепва платно и се покрива с грунд. След като се нанесат контурите на изображението, иконата се позлатява, в миналото с изковани златни листчета, а по-късно със златни пластинки или златен прах. Сега се използва “варак (истински златни листчета). Следва оцветяване на иконата с бои и по-конкретно с яйчна темпера. Изографисването завършва с надписите и нанасяне на лаково покритие. Някои икони имат двустранно изображение.

БАКЪРДЖИЙСТВОТО

Бакърджийството е металообработващ занаят, при който се правят изделия от кована мед. Нарича се още медникарство. Занаятчиите бакърджии правят предимно църковна утвар и домакински съдове - джезвета, подноси, чинии, съдове за вода, сервизи, чаши, котли и др. Медта е един от най-топлопроводимите метали и е много удачен за направата на съдове, които имат пряк контакт с огъня. В най-старо време бакърджиите сами са леели медта на кюлчета и от тях изчуквали листове, от които изработвали съдовете. По-късно, в средата на XIX в., започва вноса на медта на листове, от които се правят, както стените на съдовете

(пеливро), така и дъната. С изчукване се предава нужната форма на стените и дъното. След това се извършва събирането им. Последващите изчуквания на съда са предвидени за оформяне на съда и за заздравяване на изработения предмет. Често тези изчуквания се извършват с такива чукове и в такова редуване, че се превръщат в част от системата на украса. Едва след това, ако е необходимо, се извършват другите допълнителни украси, с калемии, апликации или изрязване на первази. Една от особеностите на българското медникарство е,

че то се придържа стриктно към принципа за функционалност, както при формите, така и при украсата. Практичността на изделието е по-важна от художествената му стойност. За разлика от среброто и златото обаче, медта лесно оксидира, което води до друга особеност в производството - калайдисването или посребряването на целите съдове или на тези части от тях, които са в досег с храната или тетпгостта. В настоящето повечето медни предмети, които се изработват са декоративни.

Характерна и доходна за областта, но вече малко позабравена земеделска работа е **отглеждането на СУСАМ**. Според стари производителите сусамът се засява само по залез слънце за да има достатъчно влага в почвата.

От тази земеделска работа се развиват и другите дейности:

ЯХНАДЖИЙСТВО И ХАЛВАДЖИЙСТВО

Маслодайната култура се отглежда в света от 1600 г. пр. Хр. Увековечена е и в приказките на Шехерезада - прочутата реплика „Сезам, отвори се!“ е свързана със сусама, чието английско наименование е Sesame. Отразява свойството на растението да разтваря кутийките си със семенца, когато узрее. Макар някога

отглеждането на сусам у нас да е било традиционен поминък, днес е сведено едва "до няколко села в Ивайловградски регион. Яхнаджийството се свързва с извличането на сусамово олио и тахан, които се произвеждат чрез ръчни преси в специални работилници - яхани (яхнаджийници). За получаването на тахана семената първо се измиват в дървени или каменни корита (каци, чебъри), пълни със солена вода, подсушават се, изпичат се и се смилат на каша. Халваджийството - приготвяне на халва, която се приготвя като се смесят гъст захарен сироп, екстракт от чувен и тахан. Екстрактът от чувен преди това се вари във вода, прецежда се и се разбива на пяна. Сместа се загрява на силен огън и когато халвата е готова, се втвърдява и се реже с нож.

БОЗАДЖИЯ

Бозата е слабо алкохолна напитка с гъста консистенция, характерна за балканските страни и Турция. Някогашните майстори правели бозата от просено брашно. След препичането, то се варяло в казан с вода три часа. Изсипвало се в специално корито, най-добре от черна мура, и се слагал квасец. С него престоявала осем часа. Примесвала се със захар и се прецеждала. Пиела

се сладка или кисела, в зависимост от вкуса на клиента. Малцина знаят, че преди много десетилетия тя е не само предпочитано питие, но и помощно средство за хранене. Навремето хляб, натрошен в купа с боза, не само спасява от глад, но се консумирал “за засилване на организма и за крепко здраве”. Още по-невероятно звучи прибавянето на сирене в бозата, което вече я определя като “течна баница”. След Освобождението амбулантни търговци започват да обикалят улиците на града и да предлагат стоката си. Те носят гюмове, пълни с боза, малка сгъваема маса и няколко метални чаши със запоени за тях тръбички, с които се пие вкусната течност. Обикновено търговците били млади мъже - помощници на майсторите бозаджии и халваджии.

В съвременните български сладкарници, също се предлагат различни видове боза. Но днес тя се произвежда по различна технология. А хората, които носят от детството си спомена за тракането на металните съдове по улиците и виковете на бозаджиите, твърдят, че вкусът е различен. Град, славещ се с производството на качествена боза, е Любимец.

КОЖАРСКОТО ПРОИЗВОДСТВО

Кожарското производство се занимава с преработване на животински кожи за най-различни цели - главно за нуждите на обущарството, както и за различни технически цели.

САРАЧЕСТВОТО

Сарачеството е един от най-старите занаяти за обработване на кожи, възникнал през бронзовата епоха, когато конят бива опитомен за пренасяне на товари и за езда. Думата сарач, преведена от арабски, означава седло. Майсторите-сарачи работят с обработена кожа от едър рогат добитък, свине, овце и кози. Майсторите изработвали впрегатни и ездитни конски принадлежности, ремъци, каиши, кувари, чанти, колани, паласки, кобури, щавени цървули. Техни инструменти са замбак, канцегер, тайфел, хаулмонт (много остър нож във формата на полумесец), материали за украса (сарашки конци, кече, зебло, бои, лепила, катран и др.), ромбоидни шила. Когато шие, сарачът прекарва конеца през восък, за да минава по-

лесно през кожата и за да е по-издръжлив и качествен с течение на времето. След като се приключи с шиенето, се заглаждат шевовете и ръбовете на кожите.

При сарачеството се наблюдават три основни раздела: седларство (изработване на ездитни и товарни седла); хамутчийство (изработване на ремъчни принадлежности за запрягане); тапицерство (обшване на седлата с подплънки от слама, вълна и други).

Днес изделията на сарачите могат да се видят само на специализираните занаятчийски панаири, като в региона са останали все още няколко сарача, които произвеждат подобни по стари технологии.

Един от важните занаяти в миналото - **обущарството** - **Кондурджия** - обущар, който ще ви вземе мярка и ще изработи ръчно за вас необходимия ви чифт обувки. За производството на обувки се използвали различни материали, като кожа, дърво, гума, пластмаса, юта и други, и често се състоят от няколко разнородни части. Този занаят е изместен от

серийното производство на обувната промишленост и сега обущарството се свързва с поправка на обувки.

ЧЕШМИДЖАРСТВО

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

В миналото селската чешма е била място, където освен да си налееш вода е можело да срещнеш своите приятели. Тя просто е била център на социални контакти. Чешма обикновено се нарича цялата водопреносна система, чрез която водата достига до хората. В някои случаи над самото съоръжение се построява и малка постройка. Това

се прави за по-голямо удобство на хората. В българските земи се срещат различни видове чешми. Тяхното разнообразие се дължи на материала от който са направени, големината на коритото и броя на чучурите. Най-често срещаните чешми са каменните, изградени от дялани камъни. Понякога те са украсявани с каменна пластика. Повечето чешми са се строели или в края на селото, или в неговия център. Друга характерна особеност на старите чешми са металните тръби, през които изтича водния дебит. В миналото са се срещали селски и градски чешми с по един, два или три чучура. В по-ново време вместо чучур имат кранче, което регулира или спира водата. По традиция тези водоносни съоръжения са се изграждали по някакъв повод. Като на зида на вече построената чешма се гравират имената на дарителя или събитията, което трябва да се запомни. Строежите на чешмите са обвити в легенди. Широко разпространено е поверието за враждане на човешката сянка в новостроящите се чешми. Вярвало се, че този, на когото била снета сянката, почвал да линее и наскоро умира и се превръщал в таласъм (сенище). Съществува предание, че в далечното минало при зидане на обществени сгради като черква или мост, за да се създаде дух покровител, който да ги заздравява, трябвало да се принесе човешка жертва, като тя или сянката ѝ се зазижда в основите или в оставена недостроена част от строежа. През нощта излизат нечисти духове и искат жертва, а ако няма, разрушават построеното. Затова първия ден строителите мерят сянката на първия човек, завиват взетата мярка в коприва и слагат в основата, а човекът умира.

МЕЛНИЧАРСТВОТО

Мелничарството с право се счита за един от най-старите български занаяти. В древността у нас масово били използвани ръчните хромелни мелници, за което свидетелстват стотици подобни мелници, намерени в пещерите. Днес в Хасковска област работят 7 мелници за брашно, предназначено за търговски цели.

БУБАРСТВО

Регионът е изключително благоприятен за отглеждане на черничевите дървета съответно и за отглеждането на черничевата копринена пеперуда – *Bombyx Mori*, която е основният вид използван за производство на коприна. Копринените буби се хранят със свежи черничевы листа, като изяждат максимум 25 грама за целия си живот.

Копринената пеперуда премълчава през няколко етапа на развитие - яйце, ларва (буба), какавида и пеперуда. От яйцата се излюпва бубата. Тя представлява малко червейче, което се храни лакомо с черничевы листа, расте бързо и достига дължина до 6-7 см. Бубите оплитат бели до светложълти копринени пашкули и се превръщат на какавиди в него. По-късно те го пробиват и изхвъркват като пеперуди. Тези пеперуди снасят отново яйца и така кръгът на развитието се повтаря. Пашкулите достигат най-добро качество преди пеперудата да излети, те са направени от една единствена непрекъсната копринена нишка, дълга от 300 до 900 метра, дебела 10 микрометра и изключително здрава. Избира се подходящ момент и какавидите се убиват обикновено с гореща вода, по време на сън. След това се извлича копринената нишка. От около 4000-5000 пашкула се изработва 1 кг коприна.

Домашното добиване на коприна става по твърде примитивен начин, повтаряйки древния опит в свилоточенето. Неголямо количество пашкули /около килограм/ се изсипват в казан с вряла вода. Като омекнат, се разбъркват с дръвце или метличка, за да се захванат нишките. След което се изтеглят внимателно и се полагат върху гладка повърхност синая, софра, тава, посипват се с пясък, за да не се объркат. Коприната се намотава на мотовилка, след това на пасма чилета и се пресуква на ръка или на чекрък. Едно от най-ценните качества на коприната е нейната здравина и трайност. Бубарството се практикува през пролетните месеци обикновено от края на април до средата на юни, като люпенето и развиването на бубите става успоредно с разлистването на черниците. Помещенията трябва да бъдат топли, сухи и чисти и обърнати на югоизток. До 1989 г. бубарството дава поминък на повече от 50 000 души след което този отрасъл замира и сега са останали само няколко представителя в региона.

ПЧЕЛАРСТВО

Пчеларството по Хасковските земи е познато още от времето на траките или 2-1 хил. пр. Хр, а може би и от по-древни времена пчеларството е традиционно занимание във всички области на страната.

Славянските племена са събирали мед от питите на дивите пчели. По късно се научили да ги отглеждат в кошери.

Когато българите предвождани от хан Аспарух са се заселили на Балканския полуостров, те донесли и своите умения в тази област. Държавата им се считала за голям производител на пчелен восък и мед. Технологиата, по която пчеларите отглеждали пчелните семейства до началото на 20 век не се различава съществено от днешната, независимо, че приспособленията са по-съвременни и по-съвършени. В началото кошерите имали конусовидна форма. Наричали ги кошерича, тръвни, павит на името на растението което използвали за изплитането на кошерите. Обикновено се използвали лозови или върбови пръчки. След изработването на кошера те са се измазвали отвън и от вътре със специална смес. В зависимост от местните традиции в сместа са добавяли глина, слама, оборска тор и пепел от огнището. По този начин удължавали живота на кошера и го предпазвали от въздействието на атмосферните условия. При високи или ниски температури за да предпазят пчелите, върху кошерите поставяли „качулки или кафтани“, изработени от слама. Роенето - периодът в който от пчелните семейства се отделят нови рояци, започва през пролетта и продължава през цялото лято. Стопаните, които са се занимавали с пчеларство определяли един или няколко души, които трябвало да наблюдават процеса на роене и къде ще се настани новият рояк. След което главният пчелар прибирал новите пчелни семейства в плетен кошер.

За да примамят пчелите намазвали вътрешността му със мед и маточина. По същият начин събирали и диви пчели от околностите. Със съвършената организация, трудолюбие, и способността на пчелите да предсказват с поведението си времето, пчелите печелят голяма почит. От незапомнени

времена у нас казват, че повишеното събиране на прополис и натрупването му около входа на кошера вещае студена зима. Ако пчелите излязат по рано сутрин от обикновено денят ще бъде слънчев. И обратното ако стоят в кошера или летят близо до него съвсем скоро ще завали дъжд.

Приложението на пчелните продукти в българската народна медицина е изключително многообразно, като прополиса, който съвременните лекари наричат „природен антибиотик“.

И до днес в Хасковско се приготвя в домашни условия т.нар. „благ мехлем“ с восък, който е незаменимо средство при рани, изгаряния и травми. Восъкът намирал голямо приложение и в лечебните компреси, наричани „мушамии“. В подходящ съд затопляли смес от восък, смола, тамян, зехтин. Напоявали сместа с памучно платно, което поставяли върху болното място.

Календар на базари на занаятите в област Хасково

Хасковският регион разполага с богата културна традиция и се провеждат множество мероприятия, на които се представят занаятчийски предмети и традиции.

- В края на м. април в гр. Хасково се провеждат традиционни литературни дни Южна пролет.
- В края на м. май в парка Кенана се провежда фестивал на народното творчество Китна Тракия пее и танцува.
- Международен детски етнофестивал Децата на Балканите - с духовност в Европа се провежда в Община Минерални бани по случай 1 юни - международният ден на детето.
- В свилентрадското село Сива Река отбелязват Празник на жътвата, кулинарията и занаятите в края на м. юни.
- Международния фолклорен фестивал Песни и танци без граници в Свиленград се провежда през м. юни.
- В седмицата на 8 септември всяка година в град Хасково се провеждат Традиционните Празници на града с Чаршия на занаятите под мотото Българско е!
- Панаир на занаятите, който се провежда в гр. Димитровград през м. септември.
- Международен Фестивал на традиционните храни, поминък и занаяти нематериалното културно наследство на Тракия се провежда в началото на м. септември в гр. Ивайловград.
- Фестивала на хармана в гр. Харманли средата на м. септември.
- В края на м. септември се провежда Джаз Фестивал в гр. Хасково.

В Хасковският исторически музей може да се научи повече за местните обичаи, традиции и начин на живота на местните хора. Постоянни експозиции са: „Археология“, „Етнография“, „Възраждане и на националната освободителна борба“, „Живот в градска среда - XIX век“, „Домашни занаяти - до края на деветнадесети век.“

Всяка от общините в област Хасково има свой празник на определена дата, организиран от

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

общинското ръководство съвместно с гражданите. Тези празници са както следва:

- Хасково - 8 септември;
- Димитровград - 2 септември;
- Ивайловград - 14 февруари;
- Любимец - последната неделя на м. август;
- Маджарово - последната събота на м. септември;
- Свиленград 5 октомври;
- Минерални бани - на Черешова задушница през м. юни;
- Симеоновград - 6 декември;
- Харманли - 2 май.

По време на тези празници се организират базари на занаятите. Такива базари също така са типични по време на народните обичаи, като:

- Кукери - по Нова Година;
- Трифон Зарезан - 14ти Февруари;
- Баба Марта - 1ви Март;
- Лазаровден - 8ми ден преди Великден;
- Великден
- Коледа - 25ти Декември

Специфична цел 3 в рамките на Приоритет 1.1. в Областната стратегия за развитие на област хасково за периода 2014-2020 г.⁵ е предвидена подкрепа на традиционни индустриални дейности и насърчаване използването на местните ресурси за икономическо развитие. Ще се насърчава развитието на специфични икономически сектори и традиционни икономически дейности с потенциал за растеж и бъдещо развитие на територията на Хасковска област, като се използват уникалните предимства на местната икономика и специализация. Съхраняването на регионалната идентичност е свързано с подкрепа и популяризиране за развитието на местни занаяти, винопроизводство и производство на специфични хранителни продукти и др.,

⁵ Областната стратегия за развитие на област Хасково за периода 2014-2020

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

които изпитват временни затруднения, но имат висока добавена стойност и могат да доведат до повишаването на регионалната конкурентоспособност, както и до утвърждаване на уникалността на района. Подкрепа ще получат и икономическите дейности, свързани с използване местните ресурси за производство на естествена коприна, чието производство е специфично за областта.

МЕРКИ ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА ЗАНЯЯТЧИЙСТВОТО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Същност на занаятчийството

Занаят е дейност за производството на изделия и/или предоставянето на услуги по занаятчийски начин⁶. Занаятчийството е дребно производство на промишлени изделия при ръчна обработка, примитивна техника и опростена организация на труда. Появява се в древността отначало под формата на домашна промишленост, по-късно като занаятчийско производство по поръчка за нуждите на конкретни потребители, а накрая като стоково производство за вътрешен и външен пазар с участието на занаятчийски работници-ученици (чираци и калфи), наети от заможни майстори. Съвременното занаятчийство в България се осъществява от занаятчийските предприятия. Занаятчийското предприятие е обособена производствена единица, която използва ограничени ресурси за производството на изделия и услуги по занаятчийски начин с цел продажба и осигуряване на доходи и печалби.

Основни характеристики, които определят предприятието като занаятчийско. Едно предприятие може да се определи като занаятчийско, когато са изпълнени едновременно следните изисквания:

- дейността е включена в списъка на занаятите съгласно приложение № 1 от 33;
- работата се изпълнява на ръка или с помощта на ръчни или други специфични за занаята инструменти;
- крайното изделие или услугата са сходни с други от същия вид или са уникални;
- за извършването на дейността са необходими съответни знания, производствено-технически умения и практически навици, придобити със занаятчийско обучение и квалификация, с професионално обучение в системата на средното и висшето

⁶ Закон за занаятите

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

образование, с курсове за придобиване или повишаване на квалификацията, както и с професионален опит;

- дейността се извършва от занаятчии - самостоятелно заети лица или обединени в дружества по Закона за задълженията и договорите.

Организация на занаятчийството. Занаятчийското предприятие се създава и функционира в съответствие с икономическото законодателство - Закон за занаятите, Търговски закон, Закон за защита на потребителите, Закона за общинската собственост. Основен нормативен акт, който урежда организацията, управлението и регистрирането на занаятчийските предприятия, е Законът за занаятите. Собственик на предприятие, организирано по занаятчийски начин, може да бъде самостоятелно зает занаятчия или лица, обединени в дружество по Закона за задълженията и договорите.

В качеството си на стопански субекти, занаятчиите могат да се регистрират като:

- физическо лице, което е регистрирано като майстор;
- търговско дружество, чийто неограничен отговорен съдружник е вписан като майстор;
- гражданско дружество, чийто член, отговорен за техническото ръководство на занаятчийското предприятие, е вписан като майстор;
- търговско дружество с ограничена отговорност или кооперация, ако лицето отговорно за техническото ръководство на търговското предприятие, съответно предприятието на кооперацията, е вписано като майстор

Основни участници в организационната и институционалната структура на занаятчийството са:

- занаятчийското предприятие;
- Регионалната занаятчийска камара;
- Националната занаятчийска камара;
- браншовите занаятчийски сдружения.

Регионална занаятчийска камара - организация на занаятчиите в съответен регион, която:

- защитава интересите и подпомага занаятчиите, като осигурява тяхната равнопоставеност;
- подпомага държавната и общинската администрация в усилията им за насърчаване развитието на занаятите и разработване на икономическата им политика и целевото финансиране на програми и проекти, свързани със занаятите;

- подпомага членовете си в организирането и осъществяването на занаятчийското обучение, провежда изпити за признаване на занаятчийска квалификация и издава свидетелства за калфи;
- контролира качеството на занаятчийските услуги и законосъобразността на занаятчийската дейност;
- издава удостоверения за произход на изделията, произвеждани в занаятчийските предприятия, както и други удостоверителни документи в случаите, уредени със закон;
- води регистър на занаятчиите и регистри на чираците, калфите и майсторите.

Националната занаятчийска камара:

- провежда обща политика за защита интересите на занаятчиите и техните организации, като осигурява тяхната равнопоставеност;
- участва в разработването на проекти и изготвя становища по нормативните актове, свързани със занаятите и занаятчийското обучение;
- приема правилници и образци на документи, предвидени в закон;
- приема професионални правила;
- организира обучението на занаятчиите, изготвя правила за провеждането му и следи за тяхното изпълнение;
- обобщава постъпилата от регионалните занаятчийски камари информация и в случай на необходимост прави предложения до държавните органи за намеса на държавата в занаятчийския сектор;
- води централен регистър на занаятчиите на основата на регионалните регистри;
- координира дейността на регионалните занаятчийски камари.

Браншовите занаятчийски сдружения са регионални сдружения за защита на професионалните интереси на занаятчиите. Те се регистрират като юридически лица с нестопанска цел. Основни функции на тези сдружения са:

- съдействие за взаимно подпомагане на своите членове;
- следят за спазване на професионалната етика;
- участват при изготвяне на правилата и провеждане на изпитите за придобиване на калфенска и майсторска правоспособност;
- осъществяват културна и просветна дейност;
- извършват и други дейности, предвидени в устава.

Като стопанска единица занаятчийското предприятие осъществява дейност с определени производствени ресурси - земя, материали, машини, инструменти, работна сила, финансови средства и др. Те представляват имуществото на занаятчиите, което всъщност са неговите

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

активи. Според времето и начина на функциониране те биват дълготрайни и краткотрайни активи.

Дълготрайни активи - в състава на дълготрайните активи на занаятчийското предприятие може да се включат: земя, сгради, оборудване, универсални машини, инструменти, стопански инвентар, транспортни средства, ценни книжа и др.

Краткотрайните активи, в които се материализира оборотният капитал на занаятчиите, участват еднократно в производствения процес и пренасят цялата си стойност в стойността на новопроизведения продукт. Техният състав включва: суровините и основните материали, спомагателните материали, резервните части, горивните материали, амбалажа, незавършеното производство, готовата продукция на склад, паричните средства, паричните вземания и др.

С известна специфика се характеризира занаятчийският персонал. **Основни негови категории са: чираци, калфи, майстори.**

- **Чираците са лица, които работят и изучават занаят в занаятчийското предприятие.** Чирак може да се обучава в занаят само от майстор. Обучението се извършва в съответствие с изискванията на правилник за обучение, изготвен от Националната занаятчийска камара. Чиракът се обучава на базата на сключен договор със собственика на занаятчийското предприятие (фирма). За чирак може да бъде прието лице, навършило 16 години, което не се обучава в дневна форма в училище от системата на предучилищното и училищното образование или в редовна форма във висше училище. Обучението завършва с калфенски изпит.
- **Калфите са лица, които постоянно упражняват определен занаят в занаятчийското предприятие. Калфа може да бъде:** чирак, който успешно е положил изпит за калфа; лице, което не е било чирак в занаятчийско предприятие, но упражнява занаят поне от 3 години и успешно е положило изпит за калфа; лице, което притежава втора или трета степен на професионална квалификация по Закона за професионално образование и обучение, ако тя съответства на определен занаят.
- **Майстори са лица, които:** познават детайлно целия работен процес до степен, че да може да го осъществяват сами, притежават необходимите за занаята практически умения и теоретични познания и имат издадено майсторско свидетелство за определен занаят, издадено от Националната занаятчийска камара; майсторското свидетелство се издава за успешно издържан майсторски изпит. Няма ограничения в броя на майсторските свидетелства, които едно лице може да притежава.

Държавната политика за насърчаване на малките и средни предприятия. Поради неравностойното положение на малките и средни предприятия по отношение на ресурсни възможности, финанси и т.н. спрямо големите фирми, тяхното състояние и перспективи са обект на държавна политика.

Държавната политика за насърчаване на малките и средни предприятия в България се реализира чрез Национална стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия.

Основната цел на стратегията е **създаване на благоприятна нормативна, административна, финансова и конкурентна среда, поощряваща малките и средните предприятия.** За постигането на целта тя се базира на следните мерки:

- финансово подпомагане на дейностите на малките и средни предприятия;
- гарантиране на част от кредитния риск по кредити, предоставени целево на малки и средни предприятия;
- разработване и реализиране на програми за малки и средни предприятия;
- информационно и консултантско обслужване на малките и средните предприятия;
- достъп до обществени поръчки, регламентиран от Закона за обществените поръчки;
- образователни проекти за професионална квалификация и придобиване на предприемачески умения;
- отдаване под наем на имоти - частна държавна и частна общинска собственост;
- създаване инфраструктури за подпомагане на малки и средни предприятия и насърчаване взаимодействието между тях;
- изграждане на технологични паркове и инкубатори за развитие на малки и средни предприятия

Държавната политика за насърчаване на малките и средни предприятия се провежда от органи и институции като:

- **Министерски съвет**, който одобрява Националната стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия, годишните програми за нейното прилагане и годишния доклад за тяхното състояние и развитие;
- **Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средни предприятия към Министерството на икономиката**, която: изпълнява държавната политика за насърчаване на малките и средни предприятия; участва в разработка на проекти на нормативни актове и международни договори, свързани с насърчаването на малките и средни предприятия; организира и координира разработването и изпълнението на проекти от годишните програми за

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

прилагане на националната стратегия за насърчаване на малкия и среден бизнес; организира курсове за обучение за малки и средни предприятия; организира изграждането и поддържането на информационна система за малките и средни предприятия.

- **Консултативен съвет към Министерство на икономиката**, който осъществява сътрудничество в областта на насърчаване на малките и средни предприятия;
- **Министерствата и ведомствата**, съобразно своята компетентност, предвиждат в отрасловите си програми мерки за: увеличаване броя на заетите лица в малките и средни предприятия; повишаване на експортната активност на малките и средните предприятия и тяхната конкурентоспособност; насърчаване инвестирането в малки и средни предприятия; подобряване на информационното и консултантското обслужване на малките и средните предприятия; повишаване на професионалната квалификация и придобиване на предприемачески умения; увеличаване на броя на високотехнологичните малки и средни предприятия.
- **Агенцията за приватизация**, съвместно с Агенцията за насърчаване на малките и средни предприятия, разработва в годишната програма за приватизация раздел "Насърчаване на развитието на малки и средни предприятия";
- **Общинските съвети** в рамките на ресурсното осигуряване на регионалното развитие и в съответствие с плановете за регионално развитие разработват и изпълняват дългосрочни и средносрочни програми за насърчаване на малките и средните предприятия.
- **Държавата чрез Държавния бюджет осигурява средства за:** разработване и изпълнение на проекти и програми; курсове за обучение и семинари; информационно и консултантско обслужване на малки и средни предприятия, включително за издаване на справочно-информационни издания; поддържане на регистъра на малките и средни предприятия.

ПРОУЧВАНЕ НА ПОТРЕБНОСТИТЕ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ХОРА С УВРЕЖДАНЯ. ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА СОЦИАЛНИТЕ БАРИЕРИ ПРЕД СОЦИАЛНОТО ВКЛЮЧВАНЕ НА ХОРАТА С УВРЕЖДАНЯ. ФОРМУЛИРАНЕ НА ПРЕДЛОЖЕНИЯ И ИЗВЕЖДАНЕ НА КОНКРЕТНИ МЕРКИ В СФЕРАТА НА СОЦИАЛНОТО ВКЛЮЧВАНЕ ЧРЕЗ ЗАЕТОСТ, КАКТО И

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

НА ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПОЛИТИКИТЕ НА МЕСТНО И НАЦИОНАЛНО НИВО

ПРОУЧВАНЕ НА ПОТРЕБНОСТИТЕ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ХОРА С УВРЕЖДАНЯ.

По данни на Световната търговска организация хората с увреждания са приблизително 10% от населението на всяка държава, а информационните източници на Световната банка сочат, че те са и 20% от най-бедните хора в света. Уврежданията са едновременно причина и следствие от бедността, а според Организацията на обединените нации 82% от хората с увреждания в развиващите се страни живеят под линията на бедността. Тези цифри са по-големи в държавите, разрушени от граждански войни или природни бедствия. Практически навсякъде по света хората с увреждания търпят някаква форма на дискриминация и са силно отхвърлени от социалния, икономическия и политическия живот на общността. Това е и основната причина за високото ниво на бедността сред тази уязвима група. Причина е и тежкия им начин на живот и високата смъртност⁷.

България предприема реални действия за прилагане разпоредбите на Конвенцията за права на хората с увреждания, която е първият международно правен акт, който е подписан за най-кратко време от най-много страни в историята на ООН. По своята същност Конвенцията е първият обширен и изчерпателен международен договор за правата на човека, който е приет през XX век. Конвенцията е приета от Общото събрание на ООН на 13 декември 2006 г., а влиза в сила от 3 май 2008 г. Република България подписва Конвенцията през 2007 г. и я ратифицира със закон, приет от 41-то Народно събрание на 26.01.2012 г., обн. ДВ, бр. 12 от 2012 г. Официалния превод на текста на Конвенцията на български език е публикуван в Държавен вестник, бр. 37 от 2012 г. С Решение № 868 от 19 октомври 2012 г., Министерския съвет приема План за действие, съдържащ мерки за привеждане от Република България на нормативната уредба и политики в областта на хората с увреждания в съответствие с разпоредбите на Конвенцията за правата на хората с увреждания (2013-2014 г.). Планът очертава конкретните стъпки, определя ясно ролята и функциите на отделните държавни органи и заинтересовани страни. Със свое Решение № 467 от 25 юни 2015 г. Министерският съвет приема втори План за действие на Република България за прилагане на Конвенцията за правата на хората с увреждания (2015-2020 г.), който надгражда първият план и определя конкретни мерки за продължаващото адаптиране на законодателството в изпълнение на изискванията на Конвенцията.

⁷ Ст., Божана, Виолета Костадинова, Хората с увреждания и техните права в Европейския съюз. България и нейните „невидими“ граждани.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

Основна цел при прилагане на политиката в областта на интеграцията на хората с увреждания е създаване на условия и гаранции за равнопоставеност и пълноценно участие на хората с увреждания във всички области на обществения живот, както и упражняване на техните права чрез осигуряване на социално-икономическа подкрепа на самите хора с увреждания и на членовете на техните семейства.

Социалната подкрепа на лицата с увреждания се осъществява посредством предоставянето на различни видове обезщетения – обезщетения, помощи, пенсии, услуги и закрила от социалното осигуряване, социалното подпомагане, трудовото право, здравословни и безопасни условия на труд, както и от редица данъчни и финансови облекчения.

Основният нормативен акт, гарантиращ правата на лицата с увреждания и съдържащ най-голяма концентрация на правни норми, свързани с подкрепата за хората с увреждания е Законът за интеграция на хората с увреждания, който доразвива конституционният принцип, че хората с увреждания се намират под особена закрила на държавата и обществото. Законът за интеграция на хората с увреждания се основава на принципите за забрана и предотвратяване на всяка форма на дискриминация, основана на признака увреждане. В Закона са предвидени мерки, осигуряващи социалноикономическата защита на хората с увреждания чрез отпускане на месечни добавки за социална интеграция и целеви помощи. За реализиране на трудовата заетост на хората с увреждания е предвидено участие в обичайна и в специализирана работна среда, а работодателите, които назначават хора с увреждания могат да получават стимули, както и финансови средства за адаптиране на работните места, за тяхното оборудване, за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд и др. Законът дава възможност хората с предприемачески дух да стартират самостоятелен бизнес като за това могат да кандидатстват за определен финансов ресурс.

Законът за защита от дискриминация въвежда механизми за прилагане на практика на забраната за дискриминация. Той има за цел да се осигури на всички лица, включително и хората с увреждания правото на равенство пред закона, равенство в третирането и във възможностите за участие в обществения живот.

Право на обезщетения и пенсии имат съответните категории осигурени лица, предвидени в Кодекса за социално осигуряване. По отношение на социалното осигуряване, Националният осигурителен институт предоставя обезщетения в случаите на временно намалена работоспособност и трудоустрояване и пенсии в случаите на трайно намалена работоспособност. Лицата, които получават лична пенсия за инвалидност имат право и на парични помощи за профилактика и рехабилитация, ако не са навършили възрастта по чл. 68, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване.

В Кодекса на труда, Закона за държавния служител са предвидени различни форми на закрила на лица с увреждания, която се изразява в предвидено задължение за работодателите за определяне на процент работни места за трудоустрояване, въвеждане на облекчен режим на работното време, забрана за полагане на нощен и извънреден труд, установяване на намалено работно време, предварителна закрила при уволнение, предоставяне на обезщетение при трудоустрояване от момента на получаване на предписанието за трудоустрояване, до неговото изпълнение.

В Закона за насърчаване на заетостта са предвидени мерки за безработни лица и за насърчаване и запазване на заетостта, предоставяне на услуги за посредничество при намиране на работа, за професионално обучение и ориентиране включително и за хората с трайни увреждания.

Законът за корпоративното подоходно облагане предвижда цялостно преотстъпване на корпоративния данък на юридическите лица със статут на специализирани предприятия, кооперации и обособени производствени единици, членуващи в национално представените организации на хора с увреждания и организации за хора с увреждания. Преотстъпените средства се използват за рехабилитация и социална интеграция на хората с увреждания.

Хората с трайни увреждания, които получават доходи от трудова дейност, ползват данъчни облекчения при условия и по ред, определени в Закона за данъците върху доходите на физическите лица, както и по реда на Закона за местни данъци и такси.

Общините в рамките на предоставената им компетентност имат ангажимент да осигуряват изграждането на достъпна архитектурна среда в детските градини и училищата, достъпен обществен превоз на пътници чрез приспособяване на съществуващите масови транспортни средства и въвеждане в експлоатация на технически пригодени за използване от лица с увреждания транспортни средства, специални транспортни услуги за хората с увреждания, необходимите материални условия и средства за осъществяване на социални контакти на хората с увреждания и др. За съжаление не във всички общини достъпността на архитектурната среда е факт. Има пример в община Димитровград, който би трябвало да бъде обсъждан като положителна практика за останалите общини. В едно от училищата там са допълнително изградени съоръжения, за да може дете със специални потребности да посещава учебните занятия. Специална класна стая е пригодена за инвалидната количка на детето, както и за това то да се чувства комфортно и не в изолация докато е на училище. Не са такива случаите обаче в общините Симеоновград и Хасково, където конкретни примери за деца с увреждания трябва да бъдат придружавани от близките си, за да преодолеят „препятствията“ по пътя си.

Съгласно Закона за пътищата лицата с 50 и над 50 на сто намалена работоспособност или вид и степен на увреждане се освобождава от заплащане на винетна такса за един лек автомобил - негова собственост или съпругеска имуществена общност, с обем на двигателя до 2000 куб. см и мощност до 117,64 kW (160 к.с.) От заплащане на винетна такса се освобождават и лицата или семействата, отглеждащи деца с трайни увреждания до 18-годишна възраст и до завършване на средното образование, но не по-късно от 20-годишна възраст. В Закона за закрила на детето са регламентирани мерките за закрила на детето, като една от тях е осигуряване на специални грижи за децата с увреждания. По реда на Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето за деца с увреждания към месечната помощ се изплаща добавка в размер 75 на сто от гарантирания минимален доход независимо от дохода на семейството.

Правото на образование е гарантирано от Конституцията на Република България. В съответствие с този принцип е и въведеното задължително училищно обучение до 16-годишна възраст. Основното и средното образование в държавните и общинските училища е безплатно. Държавата насърчава образованието като създава и финансира училища, подпомага способни ученици и ученици със затруднения в обучението, създава условия за професионално обучение и подготовка.

Определена е възможността за интегрирано обучение на децата със специални образователни потребности посредством създаване на подкрепяща среда в детските градини и училищата.

Осигуряването на равен достъп до образование на деца със специални образователни потребности и/ или хронични заболявания и тяхното включване в общообразователните училища ще продължи да се осъществява и след влизането в сила на Закона за предучилищното и училищното образование от 1 август 2016 г. Новият Закон внася ново качество в образованието и регламентира приобщаващото образование като неизменна част от правото на образование, въвежда задължението за осигуряването на условия за предоставяне на подкрепа за личностно развитие на децата и учениците. В тази връзка се изготвя държавен образователен стандарт, в който ще бъдат разписани начинът и условията за обучение на учениците със специални образователни потребности.

Приобщаващото образование е неизменна част от правото на образование, но за целта е необходимо да се промени принципът на подкрепа в обучението, а именно всяко дете, което в определен момент от живота си има нужда от подкрепа да я получи. Индивидуалната подкрепа като отговорност на детските градини и училищата се осигурява за всички, а не само за децата със специални образователни потребности. По този начин образователната система

ще може по-бързо, по-гъвкаво и по-адекватно да отговори на възникналите нужди от подкрепа по хармонизиран и свързан начин.

В Закона за висшето образование и в подзаконовата уредба са предвидени облекчени условия за достъп на хората с увреждания, за подкрепа и интеграция в системата на висшето образование чрез приема при облекчени условия на лицата с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто, успешно участвали в конкурсните изпити; специални облекчения, регламентирани в правилниците на висшето училище, за студентите, докторантите и специализантите с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто; освобождаване от заплащане на такси в държавните висши училища на лицата с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто.

В съответствие с чл. 3, ал. 1 и 2 от Постановление № 90 на Министерския съвет от 2000 г. на студентите с трайни увреждания, на студентите с двама родители с трайни увреждания, на студентите с един родител, който е с трайни увреждания, се отпускат стипендии от началото на първата година на обучение или от началото на месеца, следващ месеца, през който е възникнало основанието за получаването им, и се изплащат за 12 месеца за всеки месец поотделно. Стипендиите се отпускат без спазване на ограничението за успех не по-нисък от добър 4,00.

В съответствие с Наредбата за ползване на студентските общежития и столове студентите със 70 и над 70 на сто намалена работоспособност се настаняват в студентските общежития без класиране, а студентите със 70 и над 70 на сто намалена работоспособност заплащат през цялата година 30 на сто от размера на месечния наем, както и 30 на сто от дължимия семестриален депозит.

В областта на здравеопазването, съгласно Конституцията на Република България всички граждани имат право на здравно осигуряване, гарантиращо им достъпна медицинска помощ, както и на безплатно ползване на медицинско обслужване при условия и по ред, определени със съответния закон. Опазването на здравето на гражданите като състояние на пълно физическо, психическо и социално благополучие е определено за национален приоритет съгласно Закона за здравето. То се гарантира от държавата чрез принципите на равнопоставеност при ползване на здравни услуги, осигуряване на достъпна и качествена здравна помощ, промоцията на здраве и интегрираната профилактика на болестите, предотвратяване и намаляване на риска за здравето на гражданите от неблагоприятното въздействие на факторите на жизнената среда. Чрез разпоредбите на закона държавата осигурява и особена здравна закрила за лица с физически увреждания и психически разстройства. Създадена е нормативна възможност за функционирането на здравни кабинети

в домове за възрастни хора с увреждания, както и за създаването на интегрирани здравно-социални услуги, чрез които медицински специалисти и специалистите в областта на социалните услуги предоставят здравни грижи, медицинско наблюдение и осъществяват социална работа, включително в домашна среда, в подкрепа на хора с увреждания и хронични заболявания и възрастни хора, които имат нужда от помощ при изпълнение на ежедневните си дейности. В процес на изготвяне е проект на наредба за регламентиране на интегрираните здравно-социални услуги, от които хората с увреждания могат да се възползват.

С измененията на Закона за лечебните заведения от 2015 г. е регламентирано ново лечебно заведение - център за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания, в които се осъществяват дейности за оказване на подкрепа на семействата на деца с увреждания и с хронични заболявания за назначаване и провеждане на ранна диагностика, диагностика, лечение и медицинска и психосоциална рехабилитация; за продължително лечение и рехабилитация на деца с увреждания и тежки хронични заболявания и обучение на родителите им за поемане на грижата в семейна среда; осигуряване на посещения от медицински специалисти за оказване на специфични грижи за деца с увреждания и тежки хронични заболявания, отглеждани в семейна среда и в социална услуга резидентен тип; осигуряване на специализирани палиативни грижи за деца. Тези лечебни заведения се създават от Министерски съвет по предложение на министъра на здравеопазването, а центровете за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания могат да предоставят социални услуги по реда на Закона за социално подпомагане.

Един от принципите, залегнали в чл. 5 от Закона за здравното осигуряване, е равнопоставеност при ползването на медицинска помощ от задължително здравноосигурените лица, в т. ч. и хората с увреждания. Съгласно разпоредбата на чл. 4 от Закона "Задължителното здравно осигуряване гарантира свободен достъп на осигурените лица до медицинска помощ чрез определен по вид, обхват и обем пакет от здравни дейности, както и свободен избор на изпълнител, сключил договор с районна здравноосигурителна каса. Правото на избор е валидно за цялата територия на страната и не може да бъде ограничавано по географски и/или административни основания.

Съгласно разпоредбите на Закона за здравното осигуряване за сметка на държавния бюджет се осигуряват военноинвалидите и военнопострадалите, които не са здравно осигурени по друг ред, инвалидите, пострадали при природни бедствия и аварии. За сметка на държавния бюджет се осигуряват, ако не са осигурени по друг начин, лицата, които получават пенсия за инвалидност, както и родителите, осиновителите, съпрузите или един от родителите на

майката или бащата, които полагат грижи за лице с увреждане със загубена работоспособност над 90 на сто, нуждаещи се от чужда помощ.

От потребителска такса за посещение при личния лекар, лекар по дентална медицина или за болнично лечение са освободени здравноосигурени лица, страдащи от хронични заболявания, които изискват продължително медицинско наблюдение, поддържащо лечение и специфични грижи. Списъкът на заболяванията е неразделна част от Националния рамков договор между НЗОК и БЛС, БЗС и БФС, в който са регламентирани вида и обхвата на медицинските дейности, заплащани от НЗОК. Всички военноинвалиди и лица с експертно решение на ТЕЛК за над 71% намалена работоспособност също са освободени от потребителска такса при ползване на здравни услуги, заплащани от НЗОК.

Министерство на здравеопазването (МЗ) финансира държавни и общински лечебни заведения за болнична помощ и държавни и общински центрове за психично здраве за медицински дейности, за които е предвидено със закон или друг нормативен акт да се финансират от държавния бюджет, на основание Методиката за субсидиране на лечебни заведения. В дейностите, финансирани от МЗ, са включени отпих (един път годишно), профилактика и рехабилитация (два пъти годишно) на военноинвалиди и военнопострадали; стационарно лечение, дневни психорехабилитационни програми и рехабилитация чрез трудотерапия за лица с психични заболявания; диагностика, лечение и специализирани грижи за деца с висок медицински риск, извън обхвата на задължителното здравно осигуряване; лечение на болни с активна туберкулоза, както и медицинската експертиза, осъществявана от ТЕЛК.

Хората с увреждания в Република България притежават всички права на здравноосигурени лица съгласно действащото вътрешно законодателство, независимо от вида на тяхното увреждане и степен на инвалидност.

Хората с увреждания могат да бъдат лекувани в лечебни заведения за болнична медицинска помощ, които са договорни партньори на Националната здравноосигурителна каса, по всички клинични пътеки, клинични процедури, високо специализирани медицински дейности, да ползват медицински изделия, когато има определени индикации за това, по същите принципи, на които се основава болничното лечение на другите пациенти.

Нормативни изисквания за осигуряване на достъпна архитектурна среда са определени и в редица наредби, голямата част от които са издадени на основание на Закона за устройство на територията урежда (ЗУТ). Законът урежда обществените отношения, свързани с устройството на територията, инвестиционното проектиране и строителството в Република България. Със ЗУТ е уреден целият процес на инвестиционното проектиране, разрешаване на

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция - България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

строителството и въвеждане на строежите в експлоатация, а в чл. 169, ал. 1 – 3 от същия са регламентирани изискванията, на които трябва да отговарят строежите при тяхното проектиране, изпълнение и поддържане.

За осигуряването на достъпност на различните видове транспорт и транспортни услуги, което попада в компетенциите на изпълнителните агенции към Министъра на транспорта, информационните технологии и съобщенията се прилагат съществуващите европейски регламенти. В областта на автомобилния транспорт Изпълнителната агенция „Автомобилна администрация“ реализира дейности, насочени към преодоляване на социалната изолация и интегриране в обществото на хората с увреждания и лицата с намалена подвижност. Определят се нормативни изисквания към превозните средства и транспортно-обслужващите обекти за осигуряване на достъпни превозни услуги за тези хора. Въведени са изисквания за: осигуряване на достъпна среда до автобусите за обществен превоз на пътници, използване на адаптирани превозни средства, информираност на тази група пътници за техните права, както и установени санкции при констатиране на нарушения.

В Закона за движението по пътищата са разписани изискванията, на които трябва да отговаря картата за паркиране на местата, определени за превозните средства, обслужващи хора с трайни увреждания и използване на улеснения при паркиране, която се издава от кмета на съответната община или оправомощено от него длъжностно лице по образец и е валидна на територията на цялата страна.

В областта железопътния транспорт, Изпълнителна агенция „Железопътна администрация“ изпълнява Регламент (ЕО) № 1371/2007 на Европейския парламент и на Съвета от 23 октомври 2007 г. относно правата и задълженията на пътниците, използващи железопътен транспорт. Една от неговите цели е услугите за железопътен превоз на пътници да се ползват от всички граждани, включително и от хората с увреждания и намалена подвижност, сравними с тези на останалите граждани. На лицата с увреждания и намалена подвижност се обръща специално внимание при предоставяне на информация относно достъпността на железопътните услуги, условията на достъп до подвижния състав и до различните съоръжения във влака.

Развитието на физическото възпитание и спорт за хората с увреждания е регламентирано в Закона за физическото възпитание и спорта, в съответствие с принципите и нормите на Европейското законодателство, съгласно който физическото възпитание, спортът и туризмът в предучилищните детски заведения, общообразователните, специалните и професионалните училища са неразделна част от образователния и възпитателния процес. Те се осъществяват по програми на Министерството на образованието и науката съгласувано с Министерството на младежта и спорта. Физическото възпитание и спорта за хората с

увреждания целят подобряване качеството на живота им, на тяхната рехабилитация и социална интеграция, като се осигуряват необходимите условия за занимания с различни видове спорт. Министерството на младежта и спорта подпомага с целеви средства подготовката и участието на спортистите с увреждания на параолимпийски игри, световни и европейски първенства, подпомага дейности на спортни организации, свързани с адаптираната физическа активност на хората с увреждания. Спортистите с увреждания ползват безплатно държавната и общинската спортна база и не заплащат билети за състезания. Министерството на младежта и спорта разработва, финансира и координира изпълнението на програми за насърчаване, подобряване, поддържане и усъвършенстване на двигателни възможности чрез практикуване на физически упражнения и спорт. Прилагането на програмното и проектното финансиране на дейностите на лицензираните спортни организации, администриращи спорта за хора и деца с увреждания, дава възможност за предприемане на действия, насочени към определяне на ясни параметри за ефективност, целесъобразност и законосъобразност при разходване на средствата, както и създаване на условия за осведоменост на децата и хората, към които е насочена.

Правото на достъп до националните и общочовешките културни ценности, правото на развитие на личностната култура, свободата на художественото, научното и техническото творчество, изобретателските, авторските и сродните на тях права се закрилят, признават и гарантират с чл. 54 от Конституцията на Република България. В съответствие с това в Закона за закрила и развитие на културата са въведени принципите на демократизъм на културната политика, свобода на художественото творчество и недопускане на цензура, равнопоставеност на творците и на културните организации, насърчаване на културното многообразие при съхраняване единството на националната култура, откриване, подпомагане и обучение на млади таланти в областта на културата и развитие и усъвършенстване на образованието в областта на изкуствата и културата.

Отделно от посоченото в съответните сфери на културата и изкуствата са въведени принципите за равнопоставеност, достъп, демократизъм и недопускане на дискриминация чрез действащите специални закони като: Закон за обществените библиотеки, Закон за културното наследство, Закон за народните читалища, Закон за меценатството, Закон за авторското право и сродните му права, Закон за административното регулиране на производството и търговията с оптични дискове, матрици и други носители, съдържащи обекти на авторското, право и сродните му права, Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения, Закон за филмовата индустрия, Закон за радиото и телевизията и Закон за националния дарителски фонд „13 века България“.

При спазване на основните принципи, заложи в Закона за закрила и развитие на културата, Министерството на културата разработва целеви програми за финансово подпомагане на културни инициативи и творчески проекти, подпомага развитието на културните институти и читалищата, осигурява условия за професионална подготовка и обучение на творци и специалисти в областта на културата и методическо ръководство на средните училища по изкуства и култура, насърчава и награждава български културни дейци за постигнати високи творчески резултати или принос в развитието и популяризирането на културата, разработва нормативни актове за осигуряване закрила на културните дейности и на творците, предоставя информация за участие в международни програми и фондове. Допълнителни възможности за равнопоставено творческо развитие и образование дават програмите на национален фонд „Култура“, разписани в чл. 31, ал. 2 от Закона за закрила и развитие на културата. На тази основа Министерството на културата провежда последователна политика за приобщаване на хората с увреждания към обществения културен живот като създатели на културни ценности или потребители на културни продукти. Осигурява се достъпна архитектурна и интелектуална среда в сферата на културата, създадени са условия за интегрирано обучение на деца със специални образователни потребности в училищата по изкуства и култура, подкрепят се творчески проекти на организации на хора с увреждания, а през 2015 г. започна и изпълнението на Концепцията за промени в нормативната уредба по прилагането на чл. 30 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

Най-голямото предизвикателство в политиката за хора с увреждания в България е гарантиране на възможности за работа и заетост на хората с увреждания в интегрирана работна среда, както и предоставяне на адекватна подкрепа за работещите и работодателите. Именно това са и изводите от проведеното проучване в Хасковска област сред 100 представители на хората с увреждания от региона на Хасково. Все още в областта не са достатъчно на брой адаптираните работни места за хора с увреждания, които могат да бъдат в специализирана и интегрирана работна среда, както и прилагане на гъвкави и алтернативни методи за подкрепа на работното място за хора с увреждания съобразно техните индивидуални характеристики – възраст, вид и степен на увреждане, функционални възможности, наличен капацитет за работа. Средствата, които се отпускат от Агенцията за хората с увреждания ежегодно не могат да задоволят потребностите на работещите хора с увреждания. Необходимо е да се реализират повече мерки за насърчаване на работодателите да назначават хора с увреждания.

Трудност в областта се определя и предоставянето на достъпен за хора с увреждания транспорт – както автомобилен така и железопътен. Очевидно прилагането на регламентите на Европейския съюз за правата на пътниците със затруднения в придвижването ще изисква повече целенасочена работа, средства и време.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

Друго предизвикателство, което се дефинира от респондентите е утвърждаването на добра координация между различните институции и активизиране на общинските и областните власти. Все още преобладава нагласата за работа на парче по отделни проекти в подкрепа на хората с увреждания, а в последствие трудно се намират решения за устойчивост на инициативите.

Предизвикателствата в образованието, според анкетраните са свързани с:

- недостиг на специалисти за работа с децата и учениците съобразно различните видове увреждания и нарушения, най-вече в отдалечените и в малките населени места;
- осигуряването на своевременна и постоянна квалификация и обучение на педагогическите специалисти в детските градини, училищата и обслужващите звена за работа с деца и ученици със специални образователни потребности;
- осигуряване на достъпна архитектурна среда за децата и учениците с увреждания в детските градини, училищата и обслужващите звена;
- недостатъчната екипна работа и партньорство с родители и институции за осигуряване на подкрепяща среда в детските градини и училищата;
- изграждането на положителна нагласа в процеса на включващото обучение на децата и учениците със специални образователни потребности в общообразователна среда

Трудности все още се срещат с осигуряването на равен достъп до качествени здравни услуги за хората с увреждания, поради което е необходимо акцентирание на превенцията и на рехабилитацията.

Осигуряването на адекватна подкрепа за живот в общността е сериозен въпрос, който се отнася до предоставяната социална защита, социални услуги в общността и насърчаване на участието на хората с увреждания.

Създаване на условия за участие на хора с различни видове увреждания в спортни дейности, по време на отпих, туризъм и участие в културния живот. За целта следва да бъде осигурена достъпност на архитектурната среда, на транспорта, информационните технологии и съобщенията, предоставяне на информация в достъпен формат и др.

С други думи предпоставка за реализиране на гражданското участие на хората с увреждания и зачитане на техните права е комплексността и постоянството в усилията на всички ангажирани институции, както и на самите хора с увреждания и техните представителни организации.

За да бъдат ефективни усилията, насочени към пълноценното включване на хората с увреждания в обществения живот, трябва да се познаят техните проблеми. Още повече, че не става дума за отделни индивиди, а за цяла група от населението на България.

Реализацията на пазара на труда на тази уязвима група е един от основните инструменти за интегриране на хората с увреждания във всички области на обществения живот.

Осигуряването на условия за ефективно упражняване на правото на свободен избор на трудова реализация на хората с увреждания в трудоспособна възраст и подобряване качеството им на живот е основна цел на Дългосрочната стратегия за заетост на хората с увреждания 2011 – 2020 г. Основните направления на работа включват:

- Осигуряване на заетост на безработни лица с трайни увреждания в трудоспособна възраст, включително чрез гъвкави форми на заетост, на първичния пазар на труда и по програми за заетост с оглед преодоляване на социалното им изключване и пълноценното им интегриране в обществото;
- разнообразяване на стимулите за работодателите за наемане на хора с увреждания и приспособяване на работната среда спрямо нуждите им;
- въздействие върху нагласите и стереотипите на работодателите по отношение наемането на хора с увреждания;
- Осигуряване на достъп до финансови средства и възможности за започване на самостоятелна стопанска дейност⁸;

Добрата законова уредба, макар и в повечето случаи да съществува, не решава проблемите на хората с увреждания. Законодателството трябва да се приложи и на практика, а от тук започват и проблемите.

От европейските страни, проблемите на хората с увреждания са най-добре законово уредени във Финландия, Германия, Швеция, Португалия, Гърция.

Дългосрочната грижа е дефинирана по различен начин в страните-членки на ЕС. Тя отразява различията в продължителността на грижите, обхванатите ползватели на услугите и често трудната за определяне граница между предлаганите медицински (здравни) и немедицински (социални) услуги. Европейската комисия дава следното определение на дългосрочна грижа⁹: „Дългосрочните грижи съчетават широк набор от медицински и социални услуги за хора, нуждаещи се от помощ при основни ежедневни дейности поради хронични физически или психически увреждания. Тези грижи често се извършват поне отчасти

⁸ Актуализирана стратегия по заетостта на Република България 2013-2020

⁹ Национална стратегия за дългосрочна грижа 2014-2020 г.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

от непрофесионалисти, като например роднини или приятели. Дългосрочните грижи са на границата между медицинските и социалните грижи и обикновено се предоставят на хора с физически или психически заболявания, на възрастни хора и на определени групи хора, които имат нужда от помощ при изпълнение на ежедневните си дейности”.

Услугите за дългосрочна грижа и другите социални и здравни услуги за възрастни хора и хора с увреждания в България се осигуряват от две отделни системи – системата за социални услуги и системата на здравеопазването. Различното разпределяне на отговорностите (частна/семейна - обществена), различните начини на организиране на медицинските и социалните грижи, както и различното законодателство за тях водят до необходимостта от прилагането на нови модели и последващото им регламентиране, съобразно особеностите на нашата държава.

Един от сериозните проблеми, характеризиращ системата на услугите в България, е недостатъчният брой превантивни социални и здравни услуги за възрастни и хора с увреждания. Липсват отговарящи на потребностите на възрастните хора и хората с увреждания комплексни (здравни и социални) услуги в домашна среда, както и финансиране на дейностите по долекуване и продължително лечение.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СФЕРАТА НА СОЦИАЛНОТО ВКЛЮЧВАНЕ ЧРЕЗ ЗАЕТОСТ. ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПОЛИТИКИТЕ НА МЕСТНО И НАЦИОНАЛНО НИВО

Важна част от включващото обучение е въпросът за достъпността на детските градини и училищата не само в контекста на физическата достъпност, но и по отношение на използваните форми на комуникация, осигуряване на необходимата подкрепа и др. Необходимо е да се регламентира изискване за интерактивна класна стая/ занималня с оглед осигуряване на гъвкави подходи и форми на работа според потребностите на децата и учениците и осигуряване на подходяща ресурсна стая с необходимото оборудване за индивидуалните занимания с детето или ученика.

Специалистите освен с конкретната работа с детето да имат функцията да консултират родителите във връзка със специфичните затруднения на детето. Трябва да се утвърди и практика за информиране на родителите на всеки етап от процеса на обучение на детето, както и постоянно, активно включване на родителите в екипните срещи в детската градина и училището.

Необходима е не само промяна на нагласи и изграждане на култура за приемане на различието, но и обучения за познаване на проблема и умение за неговото решаване. В тази връзка ресурсните центрове трябва да запазят специфичната си консултативна роля на

медиатори, улесняващи процеса на сътрудничество между участниците в процеса на включващо обучение.

Сериозна е необходимостта от провеждане на повече специализирани обучения за психолози, логопеди и ресурсни учители. Трябва да продължат специализираните обучения за учителите в детските градини и училищата за работа с деца и ученици със специални образователни потребности. Наложително е да се обсъдят с представители на висшите училища възможностите за въвеждане на модули в базовото обучение във висшите училища за специалностите с педагогически профил за работа с деца със специални образователни потребности и продължение на квалификационните програми на МОН.

Необходимост от осигуряване на комплексна грижа от различни специалисти във връзка с образователни, здравни и социални потребности в самата детска градина и в самото училище – лични асистенти, социални асистенти (ако детето има персонално определен и назначен по някои от съществуващите проекти/ програми), рехабилитатори, терапевти и др. Да се предвиди възможност в задълженията на директора на детската градина и на училището да осигури координираща функция в процеса на включващото обучение и привличането в екипа на специалисти от наличните и достъпни местни ресурси.

Осигуряване на условия за подпомагане на младежи с увреждания за кандидатстване и обучение във висши училища, като осигуряване на технически приспособления за достъп до сградите и сградния фонд на висшите училища, осигуряване на специализирана техника и специализирани софтуерни програми за подпомагане на обучението на лица със сензорни увреждания и на лица с физически увреждания, организиране на специални курсове за ученици, студенти, специализанти и докторанти с увреждания, адаптиране на учебните материали, които да са достъпни за лицата с увреждания (специални образователни потребности), провеждане на кандидатстудентски курсове, осигуряване на учебници и учебни помагала, заплащане на наем за студентски общежития, осигуряване при необходимост на консултанти за лицата със сензорни увреждания, провеждане на информационни кампании с цел популяризиране възможностите и условията на висшите училища да приемат и обучават младежи от уязвими групи.

Осигуряване на подходящи форми за квалификация и преквалификация.

Осигуряване на подходящи форми на заетост.

Извършване на анализ на възможностите за заетост на хората с различни видове увреждания.

Определяне на видовете дейности, които могат да изпълняват хората с увреждания в зависимост от увреждането им.

Подготовка и въвеждане на обучителни програми.

Изграждане на обучителни центрове.

Приспособяване на съществуващите центрове за адекватен обучителен процес.

Осигуряване на места за практически занимания.

Стимулиране на работодатели, които провеждат квалификационни и преквалификационни курсове за хора с увреждания.

Обучение на работодатели и служители за работа с хора с увреждания.

Разработване на механизъм за определяне на икономическите сектори за работа в защитени предприятия.

Определяне на програми за създаване на защитени работни места в рамките на които възложителите имат право да запазят поръчки (на основание Директива 2009/81/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 13 юли 2009 г.; Директива 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 г.; Директива 2014/ 25/ ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 г.).

Определяне на програми за създаване на защитени работни места на хора с увреждания чрез запазени концесии (на основание Директива 2014/23/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014г. за възлагане на договори за концесия).

Създаване на условия за разширяване възможностите за надомна работа и работа от разстояние.

Разработване на системи от стимули за работодатели, осигуряващи надомна работа и работа от разстояние.

Информирание на обществото за надомна и дистанционна форма на заетост.

Осигуряване на стимули за хората с трайни увреждания, които сами намират реализация.

Анализ на действащите условия за реализиране на самостоятелна стопанска дейност от хора с трайни увреждания;

Създаване на по-добри условия за стартиране на самостоятелна стопанска дейност от хора с трайни увреждания.

АНАЛИЗ НА ПОТЕНЦИАЛА НА СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В ХАСКОВО. АНАЛИЗ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СЕКТОРИ И ВЪЗМОЖНИ НИШИ ЗА РАЗВИТИЕ НА НОВИ СОЦИАЛНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЗА ТРУДОВА ИНТЕГРАЦИЯ В ХАСКОВО. ПРИМЕРИ ЗА НАЙ-ДОБРИ ПРАКТИКИ ОТ ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА. СТАТУТ И ЗАКОНОВА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ НА ДЕЙНОСТТА НА СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ

СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Терминът „Социалното предприятие“ се е наложил в развитите икономики в Европа и Северна Америка. Той най-общо се отнася да разнообразен набор от организации, които развиват стопанска дейност с цел постигане на социални цели и каузи. Въпреки развитите практики във водещи европейски страни – Великобритания, Германия, Италия, опитите за дефиниране на понятието „социално предприятие“ засега не са довели до изработване на единно определение. Въпреки това, националните институции и законодателства ползват критерии за социално предприятие, които представляват достатъчно стабилна основа за разбиране и разграничаване на социалното предприятие като понятие.

Социалното предприятие е елемент от социалната пазарна икономика. Основното, което отличава социалните предприятия от традиционните пазарни субекти е, че те не преразпределят цялата печалба за частна полза и решават различни социални проблеми.

„Социалното предприятие е бизнес с предимно социални цели, чиито излишък основно се реинвестира в тези цели в бизнеса или в общността, вместо да е воден от нуждата да максимизира печалбата за собствениците на капитала или акционерите“¹⁰.

Според новата дефиниция на ЕС, използвана в Social Business Initiative, „Социалните предприятия се стремят да служат на интереса на общността (социални, обществени, екологични цели), а не максимизиране на печалбата. Те често имат иновативен характер, чрез стоките или услугите, които те предлагат, както и чрез организацията или производствените методи, които прилагат. Те често наемат най-заstraшените членове на обществото (социално изключените лица). По този начин те допринасят за социалното сближаване, заетостта и намаляването на неравенствата.“¹¹

Общото между всички изброени дефиниции е присъствието на два задължителни компонента – стопански и социален. На основа на изброените по-горе дефиниции и

¹⁰ http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dti.gov.uk/socialenterprise/pdfs/strat_success.pdf

¹¹ http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/index_en.htm

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

критерии за разграничаване, ние ще възприемем следното пределно разширено работно определение за социално предприятие:

„Социално предприятие е юридическо лице, което извършва устойчива стопанска дейност в името на социална кауза.“

Законодателството, което урежда статута и регулира дейността на социалните предприятия в България е слабо развито. В българското законодателство липсва легална дефиниция за социално предприятие, както и норми, уреждащи статута, формата и дейността на социалното предприятие. Нещо повече, термина „социално предприятие“ не съществува формално в нормативната уредба на страната.

Единственият законодателно регулиран тип предприятия са специализираните предприятия и кооперациите на хора с увреждания.

Според **Закона за интеграция на хората с увреждания** специализирани предприятия и кооперации на хора с увреждания са тези, които отговарят на следните условия:

- Регистрирани са по Търговския закон или по Закона за кооперациите;
- Произвеждат стоки или извършват услуги;
- Имат относителен дял на лицата с увреждания, както следва: за специализирани предприятия и кооперации за незрящи и слабовиждащи лица – не по-малко от 20 на сто от общия брой на персонала; за специализирани предприятия и кооперации на лица с увреден слух – не по-малко от 30 на сто от общия брой на персонала; за специализирани предприятия и кооперации на лица с други увреждания – не по-малко от 50 на сто от общия брой на персонала;
- Вписани са в регистъра, воден в Агенцията за хората с увреждания.

Поради слабото развитие на своя предмет, статистиката за социалните предприятия в България също не е добре развита. Най-добри данни има по отношение на специализираните предприятия за хора с увреждания. По данни на Агенцията за хора с увреждания и на Националното сдружение на работодателите на хора с увреждания към средата на 2018 г. в регистъра на АХУ фигурират 268 специализирани предприятия за хора с увреждания. От тях 77 са малки и средни предприятия, а 191 – микропредприятия. Общият брой заети в тях възлиза на около 2858 души, като 30% от тях са хора с увреждания. Само 12% от лицата с увреждания в страната работят¹².

¹² Националното сдружение на работодателите на хора с увреждания

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

Като цяло обществото не създава достатъчно и адекватни възможности за социално включване на уязвимите групи. Липсва разбиране и подходящо отношение към хората в неравностойно положение. Дейностите на социалните предприятия в България обикновено са в не особено привлекателни за бизнеса области, заради по-ниските печалби и по-бавна възвръщаемост на вложените инвестиции.

Идентифицирани са следните социални предприятия в България:

- Самостоятелни търговски фирми, които наемат хора от рискови групи и/или предлагат услуги или продукти за такива хора;
- Специализирани предприятия за хора с увреждания, които осигуряват заетост на тези уязвими групи;
- Неправителствени организации, които развиват стопанска дейност в рамките на законово установената възможност за това или регистрират търговски дружества за развитие на такава дейност, осигурявайки работа за хора от уязвими групи;
- Социални предприятия към общините, които осигуряват заетост на хора от рискови групи (най-често на хора с увреждания);
- Социални предприятия под формата на публично-частни партньорства с общини;
- Дневни центрове за хора с увреждания, които търсят възможности за стопанска дейност с цел социализация и адаптация на своите клиенти;
- Социално предприятие в рамките на голям индустриален холдинг, създадено с цел трудоустрояване на работниците, получили степен на увреждане, докато са работили в комбината.

Те могат да бъдат организирани в две основни групи:

- Предприятия, създадени в резултат на бизнес инициатива и функционират на пазарен принцип („предприемачески“ тип),
- Предприятия, при които доминира социалната кауза и печалбата е на заден план.

Предприемачески тип:

- 1) Специализирани предприятия за хора с увреждания – най-масовият тип, устойчиви предприятия, създадени по линия на Закона за интеграция на хората с увреждания.
- 2) Самостоятелни фирми, които са стартирали със собствени ресурси – няколко случая, възникнали от автентична бизнес идея. Оказват се жизнеспособни именно, защото не се облягат на външна помощ.

- 3) Общински специализирани предприятия за хора с увреждания – това е междинен тип между самостоятелните специализирани предприятия и общинските социални предприятия. Те остават ориентирани към печалба и на практика работят на конкурентни начала, но при тежки финансови ситуации могат да разчитат на подкрепата на общините като важни, а в някои случаи основни клиенти.

С доминираща социална кауза:

- 1) Общински социални предприятия (или публично частни партньорства с участие на общината) – разликата с горния тип (общинските специализирани предприятия) е, че водеща при тях се явява социалната кауза (например, повишаване на жизнения и социален статус на лица от уязвими групи - найчесто хора с увреждания). Те нямат право на самостоятелна стопанска дейност, приходите от дейността им не са достатъчни за да се самофинансират, т.е. те се издържат основно от бюджета на общината и при прекъсване на финансирането, не биха могли да продължат дейността си. Към този тип може да се причисли и единственият случай на предприятие в голям индустриален гигант, който го е създал с цел трудоустрояване на работниците, получили степен на увреждане, докато са работили в комбината. Тук специфичното е, че услугите на социалното предприятие се остойностяват, но на практика то не може да ги предлага на външни клиенти и не генерира приходи.
- 2) Предприятия на нестопански организации – няколко сериозни неправителствени организации имат собствени предприятия, които предлагат продукти на пазара и от печалбата финансират основните си социални дейности. Юридически те могат да функционират като отделно регистрирани стопански субекти или в рамките на възможността за самостоятелна стопанска дейност на НПО.
- 3) Социални услуги за уязвими групи, които търсят допълнително или устойчиво финансиране чрез предприемачеството, заедно с осигуряване на заетост и социализация – най-често дневни центрове за хора с увреждания, които работят за социалното включване на техните клиенти, чрез въвлечането им в различни дейности – най-често производство на картички, мартеници, сувенири, пластики и др.

В област Хасково регистрираните социални предприятия са 7. Три от тях са в областния център, три са регистрираните социални предприятия в Димитровград и едно - в Харманли. Общият брой служители в тях е 47 души. Три от предприятията /2 в Димитровград и 1 в Харманли/ с шивашка дейност; една /Хасково/ за почистване на сгради; една /Димитровград/ - за дървообработване; една /Хасково/ – за изработване на хотелски консумативи и една /Хасково/ - за изработка на метални изделия. Четири от тях са микро предприятия, а

останалите три – малки фирми. Най-много персонал има фирмата за доставка на хотелски консумативи.

Проблемите, които са идентифицирани за социалните предприятия:

1. Ресурсно обезпечаване

- Липса на подходящо финансиране, подкрепящо социалните предприятия – това е проблем, който засяга на практика всички социални предприятия и се отнася до първоначалното и обратно финансиране на дейността на социалните предприятия;
- Липса на ресурси за стартиране на бизнес – наред с финансирането, налице са няколко компонента за стартиране на бизнес, които обикновено липсват при поголямата част от стартиращите социални предприятия: сгради/земя, оборудване;
- Липса на мениджърски и маркетингов опит – това е проблем на сектора, който по принцип привлича кадри с различен профил от необходимия за реализация на мениджърски или маркетингови позиции. Доколкото гражданският сектор е най-активен в създаването на социални предприятия, помощта в тази област се превръща в необходимост.

2. Недостатъци на проектния подход

- Проектният модел на финансиране страда от хронична липса на устойчивост;
- Бавни, тромави процедури при администрирането на проекти;
- Проектното финансиране поражда съмнения за наличие на корупционни интереси, които нямат общо с деклариранията социална кауза

3. Проблеми със средата

- Липса на системна и целенасочена политика на национално ниво – предприемачите констатират едно пасивно и хаотично поведение на държавата и отговорните институции;
- Проблеми с институциите – няма реално разбиране на ролята на социалните предприятия, липса на сътрудничество от страна на ангажираните институции

4. Кадрови проблеми

- Действащите предприятия от предприемачески тип (най-често специализираните предприятия за хора с увреждания), често имат проблеми свързани с намирането и обучението на подходящи кадри – от една страна заради нагласата им да имат завишени очаквания към работодателя да им осигурява работа, без от своя страна да са мотивирани да защитават работната си позиция със съответна квалификация и

желание за работа. От друга страна работодатели от специализирани предприятия споделят, че хората с увреждания няма как да бъдат еднакво работоспособни и ефективни, както хората без увреждания;

- Капан на помощите – работодатели на хора с увреждания описват случаи, при които лица с увреждания, които кандидатстват за работа нямат мотивация и се отказват. Причината е, че получават достатъчно помощи и затова нямат стимул да работят.

Моделът за успешно социално предприятие може да се свърже с фазата на развитие на съответния тип предприятие – така например, там където предприятието е все още идея или проект, или е възникнало наскоро, успешното предприятие се мисли в най-идеалистични краски с минимум конкретика – там преобладава абстрактната визия, при която всички са щастливо работещи в стабилни и устойчиви предприятия. Съответно, на обратния полюс са предприятията с натрупан опит и история зад себе си, които наистина функционират успешно – там обикновено успешното предприятие се мисли като „повече от същото“, било то нарастване на персонала, инвестиции, географско разширение в други райони/градове.

Друг разграничителен белег за успешно предприятие е самостоятелността, особено във финансово отношение. Много са примерите, при които функциониращи предприятия имат определени финансови зависимости – от общинските бюджети (в случаите на предприятия, които са част от общинските структури), от проектно финансиране, което е неустойчиво, доколкото е с непредвидим резултат, от донори, които също биха могли да прекратят финансирането.

В крайна сметка, ако трябва да се изведе един обобщен модел на успешно социално предприятие у нас той може да изглежда така: **Успешното социално предприятие е функциониращо предприятие със социална кауза, положителен финансов резултат, което е самостоятелно при вземането на решения, не зависи изцяло от външно финансиране, има ясна перспектива за развитие и постига социалните си цели.**

На база на идентифицираните проблеми, могат да се формулират серия от препоръки за подобряване на средата за социално предприемачество в България:

Ресурсите за подкрепа на социалните предприятия се изразходват не достатъчно ефективно. Наред с това, липсата на предприемачески умения и култура у представителите на неправителствения сектор, които дават все още основния кадрови ресурс от социални предприемачи изисква нов, модерен подход за финансиране на възникващите или съществуващи предприятия, при който предоставянето на средства не изчерпва ангажимента на донора, а е съпроводено с дългосрочно подпомагане и проследяване на развитието на предприятието.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

Мобилизиране на наличните вътрешни и външни ресурси (възможностите на алтернативните форми на туризъм, привличане на млади и предприемчиви българи от страната и чужбина за каузата на социалното предприемачество), може да осигури много по-широка база за развитие на сектора. Активната работа с местния бизнес, за популяризиране на социалното предприемачество и социалните предприятия, също е стъпка в тази посока.

На практика възможностите на интегрирания европейски пазар и развитите практики във водещите икономики в Европа са ресурс, който може да бъде използван много по-ефективно.

Оптимизирането на законодателството и създаването на гъвкава правна среда е необходимо условие за развитие на сектора.

Както показва европейската практика, едно проверено решение за подкрепа на социалното предприемачество е създаване гражданска организация, която да изпълнява ролята на орган, който защитава интересите на сектора „социално предприемачество“, генерира и поддържа база данни от социални предприятия, лобира на политическо ниво, промотира социалното предприемачество като дейност в полза на обществото, следи и мониторира обществените поръчки и схемите за финансиране.

Социалните предприятия в Европа са представени в почти всички сектори на икономиката – банкиране, застраховане, промишленост, земеделие, занаяти, здравни и социални услуги и др. Все още преобладаващо социалните предприятия са в сферата на социалните, здравни и други услуги, образование, преработваща промишленост, рециклиране, каквато е като цяло и тенденцията в България.

Според изследване на European research network (www.emes.net), направено на базата на извадка от 162 предприятия в 11 страни, се вижда особено ясно разпределението по сектори на типа социални предприятия. От изследването става ясно, че земеделието е най-слабо развитият сектор – 1 %, а хотелиерството и ресторантьорство са също с недостатъчно разгърнат потенциал – 5 %. Другите сфери са, както следва: социални услуги – 19 % (най-силно застъпеният сектор), рециклиране – 18 %, развлекателни услуги – 12 %, консултантски услуги – 9 %, градинарство – 8 %, преработвателна промишленост – 6 %, строителство – 6 %, култура – 5 %, образование – 3 %, търговия – 2 %.

На база на идентифицираните проблеми на социалните предприятия и икономическата ситуация в област Хасково, може да се направи извод, че има ниша за развитие следните основни дейности, които да се извършват от социални предприятия в хасковския регион

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

Социални предприятия, доставчици на социални услуги

Съгласно Закона за социалното подпомагане „социални услуги“ са тези дейности, предоставяни като услуги, които са насочени към подкрепа на подпомаганите лица за водене на пълноценен живот. Като съществена част на понятието „социална услуга“ е посочена социалната интеграция на потребителя, която следва да съпътства непрекъснато процеса на предоставяне на услугата. В тази връзка предоставянето на платени социални услуги води до акумулиране на приходи от стопанска дейност и в този смисъл представлява вид социално предприятие. Засилващата се през последните години тенденция на делегиране на предоставянето на социални услуги от страна на държавата и най-вече от страна на общините засилва тази част от социалните предприятия, независимо дали става дума за търговско дружество или неправителствена организация.

- Основно условие е доставчиците на социални услуги да са вписани в регистъра към Агенцията за социално подпомагане. Те биха могли:
- Да кандидатстват за финансови средства за извършване на социални услуги от републиканския бюджет и от общинските бюджети;
- Да финансират дейностите си от приходи от такси за социални услуги, заплащани от техните ползватели;
- Да кандидатстват с проекти за финансиране по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“
- Да се финансират от друга стопанска дейност на търговското дружество, ако става дума за такова;

Социални предприятия, предоставящи здравни услуги

Тъй като се касае за немедицински здравни заведения, този тип социални предприятия предоставят основни здравни услуги, които не изискват специализация - измерване на кръвно налягане, оказване на помощ от медицински сестри, рехабилитатори, консултиране за приема на лекарства, превързочни дейности, профилактични прегледи и консултации, анонимно безплатно консултиране и тестване за СПИН и други. На практика тези услуги са част от социалните услуги, предоставяни от предприятието – независимо дали става дума за домашен социален патронаж или за социални услуги за зависими, ромски групи, млади жени и т. н.

Те биха могли да се финансират основно чрез: такси за предоставяните услуги, като част от социалните услуги, чрез целево проектно финансиране, отново като част от останалите услуги, чрез финансиране от страна на общинските бюджети.

Социални предприятия, организиращи обучения и предоставящи образователни услуги – това е друга сфера, в която социалните предприятия могат да развиват активна дейност. Законът дава право както на нестопански организации, така и на търговски дружества или кооперации да бъдат регистрирани по предвидения специален ред като училища и центрове за професионално обучение. Те могат да издават валидни дипломи за придобита образователна или професионална степен, ако самите предприятия имат съответната регистрация и акредитация. Социалният аспект на този тип дейност се състои в наемането на представители на социално уязвими групи и хора със специални потребности като обучители или да бъдат организирани специализирани обучения за тях. Финансирането на този тип предприятия би могло да се реализира чрез таксите за обучение, събирани от обучавашите се лица, на проектен принцип, чрез целеви субсидии, отпускани от държавата или общините.

Социални предприятия в сферата на производството – последната тенденция през годините е насочването към организиране на различни производства – основно малки или средни предприятия, които произвеждат продукти предимно в сферата на леката и хранително-вкусовата промишленост, земеделието. В развитите технологично държави особено перспективни са производствата в сферата на съвременните технологии, но в България този тип дейност е слабо развита. Финансирането им е основно чрез реализация на създадената продукция, както и чрез проектно финансиране.

Макар и все още скромни, предприемаческите инициативи в България са по-ефективни от традиционната „социална държава“, защото са по-малко бюрократични, по-гъвкави и способни да формират повече привързаност.

Социалното предприемачество развива нови модели на активно социално подпомагане и включване, в което потребители и клиенти се насърчават да поемат по-голяма отговорност.

Въпреки сериозните промени, които се извършват през последните години – законодателни и административни – все още може да се говори за недостатъчната ангажираност на държавната и местна власт към дейността на социалните предприятия. Те все още се възприемат по-скоро като поредното „ново течение“, а не като осъзнат фактор за развитие и подпомагане на местните общности.

Все още липсва ясна разпознаваемост в обществото на социалните предприятия като особен тип предприятие и често, излизайки на пазара, те се натъкват на конкуренция, като при това социалната им мисия не е причина за тяхното толериране, а по-скоро се превръща в тежест.

Сред представители на общинските администрации все още са факт задръжките по отношение на частните доставчици на социални услуги. Местните власти все още се усещат

основно отговорни за организирането и финансирането на услугите, като продължават да се придържат към директната доставка, вместо да делегират тези дейности на НПО и по този начин да освободят човешки ресурс и административен капацитет за друг тип услуги.

Съществен проблем в българската практика на социално предприемачество представлява недостигът на високо квалифицирани предприемачи, които са склонни да развият подобни инициативи. Първоначалната оценка на сектора и проучването на съществуващите практики показват, че социалните предприятия се нуждаят от допълнителен капацитет, както в разработването на проекти, които да донесат допълнително финансиране, така и за развитие на организационния капацитет, стратегическо и бизнес планиране. Необходимо е допълнително обучение в сферата на бизнес планиране, счетоводство, финансов мениджмънт, маркетинг, изграждане на партньорства и коалиции, фондонабиране и т. н.

ПРИМЕРИ ЗА ДОБРИ ПРАКТИКИ ОТ ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА

Социално предприятие „Диалог“, Берлин - Посетители, организирани в групи, са водени от слепи водачи в продължение на около един час в специално изградени тъмни стаи, в които аромати, звуци, движения на въздуха, температура и текстура придават характеристиките на ежедневните дейности и места - например парк, град, круиз с лодка или бар. По този начин виждащите хора са изведени от познатата им обкръжаваща среда, а незрящите им предават нови усещания и преподават умения за ориентация и живот в среда без картини.

От откриването на дейността през 1988 год. в полза на глухонемите хора, тя е представена в повече от 30 страни и 130 града по целия свят с над седем милиона посетители и хиляди слепи водачи и инструктори, намерили работа чрез „диалог в мрака“.

Фирма Quartiermeister, Мюнхен - Купувайки бира с марката „Quartiermeister“ в кварталния магазин, клиентите имат избор да подкрепят една от няколко местни проектни инициативи, които се „състезават“, за да бъдат финансирани, например курсове за бежанци и мигранти, театрални постановки с участници 14 - 65 години за диалог между поколенията, създаване на обществен център в подкрепа на маргинализирани групи, организиране на междусъседски вечери за опознаване и обмен на културно наследство, насърчаване на млади таланти, фестивал срещу расизма и др. С времето идеята се разраства - всяко заведение/ магазин може да се присъедини, като включи в продуктивния си асортимент марката бира, и всяка една идея в подкрепа на местната общност може да се включи, за да получи вот и финансиране.

GLS BANK - Това е първата банка в Германия, основана през 1974 г., която работи с етична философия с фокус върху културни, социални и екологични инициативи в полза на

„Този документ е създаден в рамките на проект „Занаяти и социална икономика: Движеща сила за растеж чрез социално включване в Трансграничния регион“ с акроним „SocialCrafts“, реф. № 2091, Договор за БФП № В2.9с.02/31.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в програмата за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020. Съдържанието на документа е изцяло отговорност на Сдружение „Бизнес център - Марица“ и по никакъв начин не може да бъде възприето, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.“

обществото, а не на частни интереси на хора, търсеци капитал или максимална печалба. С основен акцент върху културните, социалните и екологичните предприятия, GLS BANK се опитва да се справи с предизвикателствата в обществото чрез разработване на творчески решения. Водени от идеята за устойчивост, GLS BANK среща хората, които искат да инвестират пари с хората, които се нуждаят от пари, за да реализират своите идеи и проекти.

START IT SMART - организация в помощ на младите предприемачи в България. Стартира като клуб по предприемачество, основан през 2009 г. от петима студенти от СУ „Св. Климент Охридски“. По това време те се сблъскват с трудностите при стартиране на собствен бизнес и осъзнават необходимостта от създаване на общност от хора със сходни интереси и проблеми, които да обменят опит и се учат един от друг. Дейността на клуба бързо се разраства с организиране на състезания за иновативни бизнес-проекти, събития и реализиране на първата по рода си за Югоизточна Европа акселераторската програма SMART IT SMART, която включва 10-седмичен цикъл от обучения, менторства и тренинги, чрез които всяка стартираща компания ще се подготви за следващата стъпка - намиране на инвеститор или директно излизане на пазара. Програмата е отворена за екипи с иновативни бизнес идеи, които могат да получат безплатно работно място, обучителна и менторска програма, връзка с инвеститори, безплатни услуги и много други. Целта на програмата е да подкрепя младите хора, които имат идея и желание да развият собствен бизнес, да извървят бързо и лесно началните стъпки при създаване на стартап, трупайки знания и опит чрез собствената си практика. Успешното преминаване през програмата е предпоставка за повишена успеваемост на компаниите, които търсят последващо финансиране. Другата основна цел на екипа на SMART IT SMART е да стимулира все повече млади хора без опит в сферата на бизнеса да разпознаят предприемачеството като възможен път за кариерно развитие, получавайки необходимата начална подкрепа. За първия цикъл на програмата е осигурено спонсорство, поради което участието на екипите е безплатно.

„За теб, защото си загрижен“ - Продукт на социални предприятия. Десет социални предприятия от Велико Търново, Търговище, Разград, Златарица, Лясковец и Дряново представят продуктите си заедно с цел обмяна на добри практики и популяризиране на социалното предприемачество като модел за социално включване и заетост на хора в неравностойно положение. Те изработват общо лого, под което да предлагат продуктите си - чаршафи, текстилни изделия, домакински пособия, сувенири, бижута.

Ликонтро (L'Incontro), нестопанска социална кооперация, базирана в Кастелфранко, провинция Венето, в северо-източната част на Италия. Създадена през 1991 година, кооперацията управлява дневни центрове и центрове за работа, насочени към рехабилитация

на хора с психологически проблеми или социално изключени групи. От своето създаване кооперацията е претърпяла сериозно развитие, като в момента оглавява консорциум от 11 свързани производствени единици в следните сектори:

- Домашна грижа за възрастни и лица с умствена изостаналост;
- Асемблиране на електронни и електрически продукти;
- Производство, преработка и продажба на местни селскостопански продукти.

Арт-учителите са работещи, които са се присъединили към консорциума в по-зряла възраст, като имат за цел да използват опита си за да обучават и напътстват потребителите на услуги от консорциума (хора с психологически затруднения, които трябва да се интегрират на трудовия пазар).

Първата създадена Социална Кооперация в Гърция е регистрирана в Лерос. Подготвителни за учредяването ѝ действия започват през 1999 г. В началото на 2002 г. в Министерството на здравеопазването е подадена молба за предварително одобрение на възможността за учредяване на СКОО, което е получено на 15 май 2002 г. След учредителното събрание кооперацията е регистрирана в съда. До края на годината е осъществен трансфер на медицински персонал и на медицинско оборудване от Държавната болница в Лерос към кооперацията, организирано е управлението на дейността и отчетността. В края на 2003 г. общия брой на членовете на кооперацията е 456, от които: психичноболни – 194, медицински персонал – 158, организации и общини – 14, физически лица – 90. Дейността на кооперацията е в 3 основни направления – селско стопанство, производство на сладкарски изделия, два стола за хранене. Производството на зеленчуци първата година възлиза на около 20 тона. 80 % от него е предназначено за Държавната болница в Лерос, а 20% - за свободния пазар. В производството са заети 16 психичноболни лица и 7 души медицински персонал. 5 душевноболни лица и 4-ма медицински специалисти са заети в ежедневното производство на сладкарски изделия – сладки и закуски. Част от продукцията е предназначена за двата стола за хранене, а другата част е за свободния пазар, като търсенето на свободния пазар на сладкарската продукция на кооперацията се увеличава. Заети в двата стола са 9 работника от първата категория членове и 5 от втората. Те обслужват пациентите, персонала и посетителите на Държавната болница в Лерос.